ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1931

IV

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

III. Річник

ЧИСЛО 4 * КВІТЕНЬ * 1931

Евген Чикаленко
урод. 9. XII. 1861, пом. 22. VI. 1929.

Микола Матіїв-Мельник

Леґенда про народження Палія

(Уривок з поеми Семен Палій)

В Борзні — ген, ген... по той бік за Дніпром,
Ще за гетьмана Хмеля-Хмельниченка,
Жило колись людей двоїх миром —
В них дівчина була — дочка Оленка.

Як Україна вся могутньо встала —
Земля дудніла — гув (старий) Дніпро,
Та вмер Богдан... розкрали все добро...
Пропала честь — та не пропала слава.

Ой, не гаразд - часи тоді прийшли —
Та хтоб зумів списать їх на папері:
Як гинули приборкані орли
Й казилися Андибері й Тетері.

Як від распрі дуріло та гуло,
Як Турки йшли, то знов Москва на зміну;
Як зрада чорна й усесвітне зло
З димами й згарю жерли Україну.

І... як потім Андрусів завели
Та взяв булаву в руки Самойлович,
Дурний Іван Попович-Безголович —
І... Дорошенка в дибах повезли...

Так от тоді в Борзні поза Дніпром,
Ще за гетьмана того Хмельниченка,
Жило собі людей двоїх миром —
Й дочка в них не мала була — Оленка.

...Була весна чудова на дворі:
Сади цвіли, пишалися тополі —
І розливався спів десь у горі,
Нове життя вставало в лісі, в полі...

І сонце блиснуло в курні хати —
І в поле чоловік пішов орати:
Мовляв — зійдуть глоги тай осети,
Війна-війною... Требаж сіять — жати!..

Тай оре він... Аж тут щось раптом: хрусь! —
Так хруснула під плугом десь земля...
— Гей, лишенько! — закляв Гурко Самусь —
— Мабуть леміш — та деж взять коваля!..

І тягне плуг з ріллі — та крізь туман
Заграв довкола рій іскор шалений —
— „Кий біс!" — Тут голова, мов той казан...
І в черепі, в ямах, огонь зелений.

Здрігнувся, ахнув, кинув плуг на бік,
Узяв у руки череп той старезний:
— „Мабуть це був страшенний чоловік —
„Завзятий лицар, воїн величезний"...

І хусткою він білу кість накрив:
— „Візьму в село, пан-отець поховає
— „І по душі молитву прочитає —
— „За правдуж він цю голову зложив"!..

І череп той привіз до дому він
З собою і поклав його на лаву
Тай утомлений мовчки на ослін
Присів — дочка на стіл подала страву.

А жінка глянула у кут глумливо:
— „Мабуть ця голова страшенна, біла
— „Немало в світі накоїла дива
— „Й на свому віку много хліба зїла!"

— „Тай ще колись я буду їсти знов!" —
— Заговорила голова без пліч,
А жінці льодом в серці сталась кров
І — кинула вона мерщій той череп в піч.

Загоготів вогонь під челюстю в печі
І глухо голос той загув і нагло втих —
І — ніби у землі десь брязнули ключі
Та впало щось важке у глибінь коло них...

Згоріла скоро голова в вогні,
З кісток лишився тільки попіл білий —
Марні останки по святій війні
Мов сон... мов спомин переспілий...

У горщик попіл той Гурки згребли
Та не несли його нікуди з хати
І — Москалям на поташ, до золи
Хазяйка мала попіл той продати.

Тай диво сталося. Донька Гурка
До хліба попіл взяла замість солі
Та посолила попелом з горшка —
І по часі... почула в лоні болі...

І син прийшов у дівчини — вдови...
В Борзні великий шум тоді вчинився...
Із попелу страшної голови
Семен Гурко-Палій на світ вродився.

Великий Громадянин

В. Дорошенко

Своїми прецікавими спогадами та щоденником здвигнув собі покійний Чикаленко памятник вічний і триваліший за всі ті монументи, що колись поставлять йому земляки. Відоме його імя було по цілій українській землі давно — і тут і за Збручем. Знали його як гарного популяризатора, щедрого мецената, а вкінці як безкорисного видавця газети „Рада“, але й тільки. Прикмети його серця й розуму не були відомі ширшому загалові. Знали про них тільки ті, що з ним стикалися. І тільки ось із сторінок спогадів та посмертного щоденника на цілу широчінь виступає перед нами імпозантна постать Небіжчика, як діяча небуденної міри. Чим же велика ця постать? Адже Чикаленко не був нашим корифеєм ані в політиці, ані в науці, ні в мистецтві, ні в красним письменстві, себто в тих ділянках, в яких досі звичайно визначаються наші діячі. Словом, він ніби не належить до провідних постатей нашого життя — не був нашим вождем на ніякому полі. Маємо далеко видатніших діячів за Чикаленка, от хочаб сучасників його, згадуваних раз-у-раз у йогож таки спогадах: М. Грушевського, безперечного нашого отамана в науці й політиці, М. Коцюбинського, В. Винниченка, О. Олеся — отаманів у красному письменстві, тощо.

Ні, Чикаленко ані був отаманом, ані хотів ним бути — він взагалі не мав амбіції стояти на чолі. Недурнож по упадку Центральної Ради не згодився бути гетьманом. Гетьманський стілець, поза всякими іншими оглядами й причинами, які здержували його від приняття пропонованого становища, міг лякати його саме потребою чинного кермування державним кораблем. А на ґенерала, на команданта Чикаленко не був створений. Та не зважаючи на те, був він усетаки, на мій погляд, **уродженим державним діячем**, але діячем в умовах мирного часу. Читайте його щоденник, і ви переконаєтеся в цьому. Всі прикмети доброго керманича — господаря він мав: був чоловік талановитий, освічений, розважний, без пихи, мав розум тверезий, вдачу хоч і палку, але несварливу, умів людей як слід оцінити й притягти до справи, а не відіпхнути — все потрапив дати добру раду, але вмів і чужої ради послухатися. Україну та її народ любив більше, як себе, і готов був жертвувати й жертвував для української справи власним спокоєм і майном. Словом був це вимріяний **будівничий**, і історія видавання „Ради“, розказана в його „Щоденнику“, це цілком потверджує: скільки то треба було впертости, такту й відданости справі, щоби провадити українську газету десять літ у тих умовах, які тоді були! А тверезі й мудрі Чикаленкові характеристики людей, обставин і творів, розсипані тут і там у його творі, тільки впевнюють нас у тім, що з нього дійсно був небуденний „муж совіту“, добрий і мудрий порадник, справді розумний і оглядний господар. Тому ради його охоче приймали і шукали, тому, хоч Чикаленко сам і не добивався того, з природи не бувши амбітним, був він центральною фіґурою передвоєнного велико-українського життя, — людиною загально поважаною й любленою. Дім Чикаленка і в Києві й на селі — все був осередком української інтеліґенції, де не одна українська справа взяла свій початок і перетворилася в життя завдяки добрій раді й щедрій помочі гостинного господаря. Звали Українці між собою Чикаленка звичайно просто „Пан“ і було в цім прізвищі щось симпатичне, ніби втілення тої господарської мудрости й статочности, якою відзначався його носій. Не пан гно-

Редакція і найблизчі співробітники „Ради“.
Від ліва на право горішний ряд: М. Гехтер, П. Понятенко, за ним (найвище) М. Вороний, далі М. Павловський, П. Гай (ченко), П. Майорський, С. Васильченко, О. Олесь (Кандиба); долішний ряд: А. Вечерницький, С. Черкасенко, Л. Пахаревський, Евген Чикаленко (в самій середині), Г. Шерстюк, С. Єфремов, Ф. Матушевський.

битель, не пан марнотратник, а добрий господар у вертограді господнім, що не закопав талантів своїх у землю, а зужив їх на збільшення добра всенародного. Таланти серця й розуму і таланти маєтку свого поклав Чикаленко на жертівнику народньої справи, полюбивши Україну не тільки до глибини душі, але й до глибини кишені. Був Чикаленко ціле життя своє взірцевим громадянином і полишився для нас і по смерти своїй взірцем громадянина. Про це раз-у-раз нагадуватимуть нам його автобіоґрафічні писання.

По прочитанню щоденника Е. Чикаленка

М. Корчинський

Перегорнув останню сторінку. Великий дух автора гнав мене від сторінки до сторінки, не позваляючи відірватися, щоб призадуматися, пригадати, порівняти. Треба прочитати в друге. А покищо невідступно стоїть перед очима постать великої індівідуальности, а кругом нього не менш великі індівідуалісти. Останніх тільки велика індівідуальність могла до купи звязати, до роботи впрягти і підготовити наше воскресення. Сторінка за сторінкою виринали великі імена, знані, дорогі обличча. Одні національну честь прищепили, на службу народові вирядили, а другі — незабутні товариші праці. Якже мало їх було, а як добре орали, яке добірне насіння сіяли, що за чудовий ґрунт обробляли, коли за короткий час із небуття буття повстало, з „пропащих хахлов“ і „без лєсті“ відданих малоросів заблисла світлом слави самостійна Україна. Вона в радости воскресення в тінь відсуває одного з найбільших творців, що чудо воскресення підготовили. Велика індівідуальність живе радістю воскресшої батьківщини, навіть вдячного погляду для себе не бажаючи.

— — — — — — — —

Є серед нас маєтні люде. Не чужа нам охота збільшити своє майно, збогатитися. Але де ті, що на власне збогачення дивляться, як на громадську функцію, у яких імпульсом до збогачення служить не пажерливість, а тільки здобуття більших можливостей до служби громаді. Як далеке таке розуміння богацтва не тільки для українського, але й для типового европейського богача. А тут працюється, маєтки заставляється, щоби дефіцити „Ради“ покривати. Маєток є цінність, коли обертається його на службу ідеалові. То катеґоричний імператив Чикаленків, Шептицьких і ще небагатьох. Ми решта — обскубуємо ідеали до тої межі, що не порушує кишені. Велика ідея вимагає відданности до маняцтва. Тоді вона перемагає. Таку відданість виявляє наш Чикаленко українській пресі. Душу, майно ґазеті віддає, а многоміліоновий, великий народ її не читає. Для грамотних вистарчає „Кієвской Мислі“, „Кієвляніна“, „Адесскіх Новостей“. Велику індівідуальність це не зражує. „А ти, Мацьку, грай“. Ось його потіха і імпульс.

— — — — — — — — — — — —

А яке щастя мали молоді таланти, яких Чикаленко розшукував, приймав, бадьорив, помагав, дораджував і при тім безмежна терпимість і безмежна любов.

— — — — — — — — — — — —

В. Семіренко — український маґнат-богатир, який підпомагав матеріяльно „Раду“ та українські установи, між інш. Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові. Про нього Чикаленко часто згадує в своїм „Щоденнику“.

Який героїчний період української історії виступає зі щоденника! Байдужі міліони і малий гурток героїв, що вірою своєю хоче удвигнути великанську гору несвідомости, байдужности. А поруч тіж міліони висунули широкі ряди „малоросів“ часто талановитих, що життя своє присвятили нищенню найслабших проявів українства, який великий політичний скок викликали ті ренеґати, які, як тепер бачимо, правильно кричали, що з певних проявів українства родиться рух, що розсадить Росію. Як зрозумілий нам тепер їх панічний страх, як ясним стає, що їх інстинкт самозбереження підсказував смертельну небезпеку для Росії, а з тим і для самого буття ренеґатів, що жили й слави заживали з ренеґацтва. А ми тоді найщиріше були переконані, що ренеґати кричать так собі, що ні їм ні московському пануванню на Україні наш скромний рух не загрожує.

Пару ночей впивався чистотою прекрасної мови щоденника, що нині є всеукраїнською літературною мовою. Як і в цім ми далеко пішли, коли півтора десятка літ тому один з нинішних найкращих наших стилістів вважав ту мову за вульґарну, а літературну мову уявляв собі інакшою (мову тодішного „Діла“).

— — — — — — — — — — — —

Щоденник, то криниця води живущої і цілющої. Хто втомився, зневірився, збайдужнів, хай пірне в рядки щоденника. Вийде з того відновлений, відсвіжений, бадьорий та повний віри, що ми на передодні другого й остаточного воскресення.

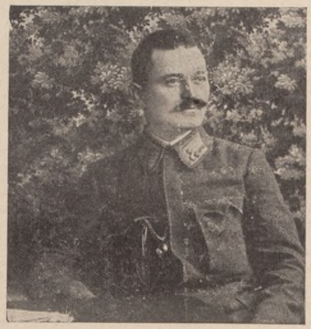
Ґенеральна Булава У. Г. А.

Написав: *Олег Ключенко*

З розпадом Росії та Австрії полишили заборчі армії розмірно велике число старшин - Українців, які з малими хиба виїмками віддали своє фахове знання рідній армії. На Придніпрянщині найшлося в додатку доволі старшин ґенеральної булави, якими можна було обсадити штабні пости в придніпрянській і придністрянській арміях.

За Центральної Ради не зясували собі тодішні державні мужі якслід тої ваги, яку має збройна сила в обороні держави, тим більше молодої, що саме творилася. Вони воліли мати міліцію замісць реґулярної армії (IV. універсал); ліві кличі, перейняті з російської школи, були їм реальніші, ніж поставлення трівких підвалин українського війська.

Велику хибу зробив також гетьман Скоропадський, що не прийняв до служби всіх старшин ґенеральної булави, обсаджуючи покликані ним до життя Великий і Ґенеральний Штаб та штабні місця в командуваннях 8 корпусних округів, на які розбив він Українську Державу, розмірно малим числом старшин ґенеральної булави української національности. Наслідки цих двох промахів показалися дуже хутко: за часів Директорії забракло в Дієвій Армії старшин ґенеральної булави, бо велика кількість відштовхнених старшин пішла до інших армій; декілька одиниць вступило також в ряди УГА.

Отаман Сень Ґорук, перший начальник ґенеральної булави У. Г. А. в однострою сотника У. С. С.

Читачі „Літопису Червоної Калини“ та частина української суспільности, яка цікавиться військовим ділом, прийме радо хочби короткий начерк історії української ґенеральної булави на Придніпрянщині за час 1917-21, щоби на підставі цього можна робити порівнання та висновки про координацію праці ґенеральної булави соборних збройних сил України.

Покищо обмежимося на цьому місці побіжною згадкою про ґенеральну булаву У. Г. А., а радше перечисленням старшин, що служили в ній.

В порівнанні з придніпрянським військом представлялася ґенеральна булава УГА куди гірше. Керування тактичними одиницями цієї армії обняли запасні старшини, а стратеґічний провід опинився в руках старшин здебільша не - Українців. Це лихо має свій глибокий корінь ще в передвоєнних часах. Галицька й в деякій мірі буковинська суспільність дивилася з призирством на тих кілька одиниць, що вступили до чинної служби в австрійському війську. Провідна верства народу одобрювала масове вступлювання молоді на теольоґічний та правничий факультети, не маючи на оці можливого збройного зриву народу. Не було пляномірної аґітації за придбанням молодю фахового військового знання. Ця короткозорість відбилася жахливо вже в падолисті 1918. Українсько-польська війна застала нас з горсткою активних старшин Українців, між якими були тільки два старшини ґенеральної булави (пізніший ґенерал В. Курманович і от. Я. Дяків).

В перших тижнях існування молодої армії став принагідним начальником булави Ґенеральної Команди — первісна назва пізнішої Начальної Команди УГА

Начальна команда У. Г. А. з ґен. Омеляновичем-Павленком.

— отаман Сень Ґорук, запасний старшина українського леґіону, без фахової освіти, яку старався він вирівняти совісністю, пильністю й ретельністю у виконуванні своїх обовязків. Не вирісши в штабній службі й не маючи в ній досвіду, обмежив отаман Ґорук свою працю до адміністративних справ, замісць кермувати важкими вуличними боями та діланням підльвівських частин. В невмінні керування цими операціями лежить одна з причин залишення нами Львова.

Вже в грудні 1918 змінює отамана Ґорука отаман ґенеральної булави Альфонс Єрле, що вертаючи з Вел. України вступив до УГА. На цього старшину-Німця б. австр.-угор. армії припало важке завдання схопити підльвівський фронт й зібрати та впорядкувати крила на північ і захід від Львова. Отаман Єрле побув коротко на цьому становищі, бо був відкомандований до Парижа, як військовий дорадник мирової делеґації ЗОУНР, полишаючи місце полковникові Мишківському.

В приблизно той же час, коли наступила ця зміна на становищі начальника ґенеральної булави УГА, прибув до армії полковник б. австр.-угор. ґенеральної булави Леґар, який по огляненні фронту готов був перебрати на себе завдання взяти Львів і Перемишль тими силами, які стояли в той час до розпорядження. Полковник Леґар мав всі здібности до переведення цього завдання, одначе не зясовано досі, чому українське правительство не використало предложених ним услуг. Полковник Леґар вернув до своєї вітчини й занимає сьогодні визначне місце в угорській армії.

Полковник ґенеральної булави Мишківський походив з російської армії й прибув 10. XII. 1918 разом з ґенералом Омеляновичем-Павленком (старшим) до УГА. Їх обох відкомандувала влада УНР на жадання зах.-українського правительства. Нажаль не сповнили вони вповні покладених на них надій. Новий начальний командант і його начальник булави не відзначилися широким стратеґічним розмахом, який саме тоді так потрібен був, а потурали вузькій меті добути Львів й затримати в наших руках Борислав та навичці українського бойовика із світової війни, який почувався ніяково, коли не мав получення-криття на ліво й право. Досвід на фронті проти червоної й білої Росії доказав, що при вмілому керуванні позбувся зах.-український фронтовик легко цієї надмірної обачности.

Полковник Мишківський положив для УГА великі заслуги, перевівши орґанізацію армії. Він зєднав поодинокі куріні, сотні й навіть чети, які боролися досі здебільша без орґанізаційного звязку, в бриґади 3-5-ти курінного складу, розгортаючи гармату цих бриґад в полки й додаючи бриґадам помічні відділи, головно звязку.

Тепер складалася УГА з 3 корпусів з 12 бриґадами: 1. УСС, яка мала рекрутуватися з цілої України, 2. коломийська, 3. бережанська, 4. золочівська, 5. сокальська, 6 равська, 7. львівська, 8. самбірська, 9. белзька, 10. без назви, 11. стрийська, 12. мала творитися.

Ця орґанізація легко рухових, самодостатніх тактичних одиниць з відповідною кількістю гармат та помічних відділів, головно окремого постачання, оказалася дуже доцільною в рухомій війні підчас червневої офензиви й на російському фронті. Головне українське командування не використало на провесні 1919 цієї гнучкої орґанізації. Треба було рішитися на операцію з далекою метою, закинути знеохочуючу облогу Львова й оборону нафтового басейну й використовуючи лихе стратеґічне положення Польщі, яка була тоді заанґажована крім на російському й литовському фронтах також проти Німеччини й Чехів, рушити двома ударними ґрупами з відповідною кількістю кінноти на Люблин та в напрямі на Краків. Розмірно малі ворожі сили, які, до речі сказавши, не дорівнювали тоді УГА ані в орґанізаційному ані в моральному відношенні, навряд чи булиб рішилися розбристися по цілій українській Галичині і втонути у ворожо настроєному й узброєному морю українського села.

Протягування війни й безділля на фронті довели до заміни полковника Мишківського полковником В. Курмановичем, який відзначився в січні 1919 рішучим керуванням бойовими операціями І. корпусу під Жовквою. Полковник Курманович, син унійтського священика з Холмщини, уродився 1876 р. у Вільшаниці золочівського повіту, скінчив школу австр. ґенеральної булави й відзначався від своїх попередників рішучістю й умілим комбінуванням бойових операцій з широкою метою. Зорієнтувавшись хутко в ситуації, силах та ресурсах перекидає він ударну ґрупу, бриґаду УСС, на захід від Городка й проривае під Вовчухами ворожий фронт, звужуючи водночас перстень кругом Львова з півночі. Крутійства антантських місій уможливили противній стороні підсилитися новими силами з заходу, які ударемнили плян добуття Львова. Ініціятива ділань переходить від цієї хвилі в руки польського командування. Місцеві успіхи чергуються з невдачами і в травні кінчиться окопова війна проривом українського фронту під Любінем і Хировом. Ґенерал Курманович відводить армію в безустанніх відступних боях на схід. Його величезна заслуга перед вітчиною та, що не допустив до цілковитої поразки армії й зберіг її для дальшої боротьби за соборну Україну.

Крім служби начальника булави армії виконував полковник Курманович також обовязки міністра війни. Виснажений дорешти, занедужав він і уступив на якийсь час, щоби по видужанні переняти в Камянці важливий пост першого ґенералквартирмайстра при Штабі Головного Отамана. За свої великі заслуги іменувала верховна влада полковника Курмановича ґенералом.

УГА мала в своїх рядах тільки цього старшину-Українця ґенеральної булави, який любив її й віддав вірно в услуги свойому народові своє високе фахове знання. Коли б були ми мали по всіх корпусах і бриґадах старшин-Українців з вищою військовою освітою, була б одна Галичина з її первορядним у військовому й національному відношенні стрілецтвом вже в перших місяцях укр.-поль. війни вирішила про вислід війни.

З відходом ґенерала Курмановича прийшла підчас травневого відвороту також зміна на пості начального команданта армії. Ґенерала Омеляновича-Павленка змінив ґенерал б. російської ґенеральної булави Греків. Не входячи в нерішений досі спір відносно авторства Чортківського прориву (Греків-Льобковіц чи Бізанц-Вольф), мусимо зі всією обєктивністю ствердити, що ґенерал Греків використав широко місцевий успіх, розгортаючи його в широку офензиву далеко на північний захід. Жалко, що не вийшов досі зпід пера самого ґенерала Грекова, або

Секретаріят Військових Справ З. О. У. Н. Р. з держ. секретарем Дм. Вітовським.

когось з його ближчих співробітників фаховий опис цієї світлої операції. Ґенерал Греків уосібнив в собі всі ціхи начального вожда; послідовний, з далеким стратеґічним зором і енерґійний, узискав він відразу симпатії армії, одначе їх надто хутко підірвали політичні каверзи. На місце ґенерала Грекова прийшов ґенерал Тарнавський.

По уступленні ґенерала Курмановича призначило українське правительство начальником ґенеральної булави армії полковника б. австр.-угор. ґенеральної булави Штіпшіц-Тарнаву. Нездарність і недбальство про фронтові операції нового начальника ґенеральної булави виявилися скоро й завдяки викритті наміреної дезерції (приготування заграничного пашпорту) звільнилася армія від цього галапаса. Щасливому збігові обставин, що на чолі армії стояв ґенерал Греків, якому стояли до помочі інші старшини ґенеральної булави, пр. тодішній начальник оперативного відділу Начальної Команди отам. Льобковіц, треба завдячити переведення червневої офензиви.

Полковника Штіпшіц-Тарнаву змінив 6. VII. 1919 дотеперішній начальник ґенеральної булави II. корпусу Альфред Шаманек, який вже передше був коротко начальником матеріяльного відділу Начальної Команди.

Доля присудила всією армією шанованому й улюбленому полковникові Шаманекові й його начальникові, ґенералові М. Тарнавському перевести в орґанізованому порядку армію за Збруч, повести її до світлих побід під Коростень, ввести її побідно до Києва й стати з нею чолом проти білої Росії.

Немає либонь нікого між нами вояками, який не віддав би якнайбільшу шану цьому заслуженому начальникові ґенеральної булави нашої Grande armée. Це був одинокий мабуть старшина не Українець, який зрозумів нас, служив безкорисно, чесно й вірно Українському Народові й віддав йому все своє знання, здоровля й — життя.

Крім високих військових здібностей відзначався бистрий ум полковника Шаманека також широким політичним зором. Він же вказав на необхідність заняти насамперед Одесу, щоби з цієї бази почати похід для очищення України від армії червоної Росії. Політичний провід рішив похід на Київ. Наслідки цього рішення показалися хутше, ніж гадалося: фронти проти червоної й білої Росії, пятнистий тиф, відрізання від світу. З одинокою метою збереження армії для дальшої боротьби рішилися ґенерал Тарнавський й полковник Шаманек за згодою політичного проводу (жмеринська нарада) почати чисто військові переговори з Добровольчою Армією Денікіна. За це стали ці два високоідейні вояки-вожди перед військовий суд, який увільнив їх від всякої вини й кари. В тім часі перейшов 6. XI. 1919 провід армії в руки нового начального вожда ґенерала Микитки й його начальника булави ґенерала Ціріца. Полковник Шаманек обняв командування I. корпусу.

Мабуть під впливом злого духа й військового дорадника Диктатора, підполковника Долежаля не відзначила верховна влада полковника Шаманека за його великі заслуги підвищенням в ґенерали, а навпаки неначе для пониження полковника Шаманека іменував Диктатор незаслуженого ще полковника Ціріца ґенералом. Принесені підполковником Долежалем з австр.-угор. ґенеральної булави методи заздрування, каверзування й інтриґантства мали в цьому випадку успіх.

По розпаді австр.-угор. армії багато старшин та ґенералів пробивалося через життя, кидаючись на всі можливости заробітку, не виключаючи навіть вуличної продажі часописів. Полковник ґенеральної булави Ціріц попав натомісць на помисл зголоситися до УГА. Таким чином прибув він зимою 1919 до Станиславова, де знайшов приміщення в Секретар. Військ. Спр. Пізніше говорилося в армії, що полковник Ціріц служив тільки в запільних установах б. австр.-угор. армії й що з нього добрий орґанізатор. Ця чутка відповідала либонь правді, бо і в УГА укладав полк. Ціріц мирову орґанізацію армії й сидів в Станиславові й Камянці спокійно, не виявляючи себе нічим.

При Секр. Військ. Спр. в Станиславові були два старшини ґенеральної булави: підполковник Бем і полковник Ціріц. Здається, що начальником булави

Нач. вожд ґен. Тарнавський зі своїм штабом слідить за перебігом боїв на шляху Козятин-Київ.

Команда III. корпусу У. Г. А. в Стрию 1919 р. з полк. Гр. Коссаком.

секретаріяту був підполковник Бем, а шефом ґенеральної булави цілої армії полковник Ціріц і що в такий спосіб було управильнене службове відношення між цими двома старшинами.

Згадавши на цьому місці підполковника Бема, слід спімнути також його шкідливу діяльність. Підполковник Бем походив так, як полковник Штіпшіц-Тарнава, з австр.-угор. кінноти, стояв в звязках з польськими кругами в Станиславові й прислужився їм надзвичайно, ширячи з хвилею захитання нашого фронту в травні 1919 паніку відповідними розпорядженнями. При опущенні Станиславова українською залогою остався він на місці. Польське командування переняло його до свого війська.

Зі своїм приходом до Начальної Команди виявив ґенерал Ціріц всю свою жажду влади й непридатність на тодішні й тамошні обставини та нерозуміння революційного зриву Народу. Він не бачив дійсного стану армії, намагався накинути їй свою орґанізацію з повним складом дивізій та всіми немуштровими відділами. Не рахуючись з настроями й покликанням армії, робив він всі можливі заходи, щоби перевести її спершу до Румунії, а коли не вдалося йому це, гнав він рештки армії прямо в руки Денікіна.

Ґенерала Ціріца змінив 17. XII. 1919 знова полковник Шаманек, на жаль на короткий час, бо з переорґанізацією армії на три бриґади й переіменуванням Начальної Команди на Польовий Штаб ЧУГА накинули большовики армії б. царського полковника ґенеральної булави Іванова, який перепровадив тільки переорґанізацію армії, а не керував фронтовими діланнями. Це був останній начальник булави УГА.

В ріжних часах занимали важливіші реферати при Начальній Команді нижчі старшини ґенеральної булави: Підполковник б. рос. ґенеральної булави Фідлєр, полковник рос. ґенеральної булави Какурін, який короткий час керував орґанізацією нового IV. корпусу УГА (завдяки своїм здібностям занимає тепер визначне місце в рос. червоній армії), отамани Ерлє, Вурмбрандт і Цімерман, сот. Штукґайль (відійшов опісля до Команди Етапу) і сот. Прікель (мабуть нештабовець); помічну службу в оперативному відділі повнив сотник, приділений до ґенеральної булави Шобер, надзвичайно працьовитий і відданий армії старшина б. австр-угор. армії.

При Команді Етапу армії стрічаємо на Вел. Україні отамана б. австр.-угор. ґенеральної булави Зегорша, нервового старшину, який може не через свою вину не вивязався якслід зі свого завдання підчас пересування армії в напрямі на Одесу.

При командуваннях корпусів пости начальників булави були обсаджені старшинами ґенеральної булави, прочими рефератами завідували здебільша Українці-нештабовці.

В I. корпусі У. Г. А. першим либонь начальником булави був от. Вурмбрандт; в австр.-угор. війську служив він при чернівецькому 41. полку піхоти й невідомо мені, чи мав він спеціяльне вишколення старшини ґенеральної булави — в найліпшому разі 6-тимісячний курс підготовки до служби в ґенеральній булаві. Успіхи I. корпусу в початках укр.-поль. війни треба приписати тодішньому командантові корпусу, полковникові Курмановичеві, от. Вурмбрандт стояв далеко в тіни свого команданта.

У звязку з от. Вурмбрандтом ходила між штабними старшинами армії чутка, що от. Вурмбрандт служить водночас також румунській шпіонажі; подібно говорилося також про от. Зегорша, що його вислала до УГА чеськ розвідка. В інтересі правди повинні тодішні миродайні старшини вияснити ці дві справи.

Внедовзі переміщено от. Вурмбрандта до Начальної Команди. Його місце заняв от. Куліш, австр.-угор. гарматній старшина мабуть без вищої фахової освіти. Цей брак старався от. Куліш вирівняти своєю пильністю та дбайливістю, проте не відзначався він ширшим зором та ініціятивою. Подібний стан також в інших старшин мав на увазі начальник булави армії й видавав для них детайльніші оперативні накази.

Щасливішим щодо добору начальників булави був II. корпус УГА. По недолужному підполковникові Паппі, про якого буде мова дальше, виконував до

Армейський вишкіл У. Г. А., комендант от. Клюн.

свойого переміщення до Начальної Команди службу начальника булави підполковник Шаманек, а опісля отаман б. австр.-угор. ґенеральної булави Льонер. Цей заслужений для армії старшина відзначався всіми добрими якостями старшини ґенеральної булави, з винятком хіба тої, що в грізних хвилях теряв себе й рад був бачити тоді на свойому пості когось іншого.

Ґрупа команди Етапу У. Г. А. на еміґрації в Йозефові 1921. р.

Початок укр.-поль. війни знаходить на відповідальному становиші начальника булави III. корпусу УГА підполковника Ляйоша Папп де Яноші, рядового пристаркуватого вже старшину з нахилом до чарки, який служив за Австрії при гарматі у Львові, без жадного фахового знання та енерґії. Занедбання фронту тодішнім командантом корпусу полковником Г. Коссаком, цілковито непідготованим до такого військового діла, та його начальником булави відбилося лихо на операціях бойової лінії. Тільки досвід і чуйність командантів двох головніших відтинків фронту III. корпусу підполковника Кравса й сотника Бізанца, відвернули не одне лихо на фронті. При кращому проводі й тих ресурсах, якими розпоряджав тоді III. корпус, міг би був він доконати куди кращі операції, які були б основно змінили положення обложеного Львова.

Такий стан мусів довести до зміни в проводі III. корпусу. В обовязки команданта корпусу вступив ґенерал б. рос. ґенеральної булави Гембачів. Новий командант не міг виявити своїх прикмет, бо заледви обзнайомившись з життям і відносинами в УГА, був відкомандований для орґанізації IV. корпусу УГА. На його місце вступив новоіменований ґенерал Кравс.

От. Папп найшов хвилеве пристановище при командуванні II. корпусу, а його наслідником став отаман б. австр.-угор. ґенеральної булави Долежаль. Здібности нового начальника булави затьмарювало його лінтяйство й байдужність до нашої справи. Ще в більшій мірі показав цей наемник всі свої лихі сторони, коли діпнявся на посаду начальника Військової Канцелярії Диктатора.

Підчас червневої офензиви й відвороту виконував обовязки начальника булави III. корпусу новоіменований от. Якверт, б. австр. старшина станиславівського 11. полку польової гармати, який скінчив мабуть 6-ти місячний курс підготовки до служби в ґенеральній булаві. Здібностей ніяких, зацікавлення обмаль — ось коротка характеристика цього десятого колеса при ґенеральній булаві УГА. Передіставшись мабуть з Камянця літаком до Відня, примедикувався цей мастак життя при більшовицькій шпіонській централі у Відні.

По переході III. корпусу за Збруч вступив на пост начальника булави корпусу новоіменований отаман, приділений до ґенеральної булави Льобковіц, б. австр. старшина піхоти з найкращими бойовими відзнаками, який скінчив 6-ти місячний підготовляючий курс ґенеральної булави в Білгороді. В от. Льобковіці безперечно спочивали великі здібности керманича, одначе вони не могли якслід проявитися зприводу розмірно короткої служби в ґенеральній булаві, недосвідчености й незрівноважености, а головно хоробливої амбіції малого Наполєона, яка пхнула його опісля на службу в рос. червоній армії.

Студіюють приказ. (Адютант запасного куріня Стрий: чет. І. Ґижа і хор. Тимків).

Закінчуючи наш перелік, згадаємо ще старання полковника Шаманека за доріст в ґенеральній булаві УГА. У Винниці велів він підчиненим командуванням предложити спис старшин-Українців, які виконували від довгого часу задоволяючо обовязки старшин ґенеральної булави. З вибраних приділив він до ґенеральної булави окремим „Наказом ґенеральної булави УГА“ начальників оперативних відділів І. й III. корпусів, сотників Гнатевича й Купченка.

Командантами бриґад УГА були фронтові старшини з винятком хіба полковника А. Бізанца, начальника 7. львівської бри-

ґади, який скінчив 6-ти місячний воєнний курс ґенеральної булави й був приділений до ґенеральної булави.

Начальниками бриґадних булав були здебільша запасні старшини-Українці, які ізза відсутности молодших старшин ґенеральної булави виконували свої обов'язки з найбільшою посвятою й совісністю. Деякі недомагання траплялися в тих бриґадах, де командантом бриґади й його начальником булави були запасні старшини. Одначе в таких випадках звертало вище командування більшу увагу на слабші в цьому відношенні бриґади.

Наш огляд не був би повним, коли не згадали б ми начальника булави Гірської Бриґади УГА в Чехії, отамана ґенеральної булави Я. Дякова, який не міг скорше видістатися з італійського полону й дістав призначення до цієї бриґади.

Історія УГА й її війни проти західнього й східнього противника України ще не написана. За мало ж ще зібрано мемуарних, а головно архівних джерел, щоби можна приступити вже сьогодня до освітлення з чисто військово-фахового становища її життя та дати відповідну оцінку її воєнним діланням. В додатку спомини, які чимраз частіше появляються тепер, не можуть задоволити дослідника: бракує їм більш фахового підходу та критичного ставлення до воєнних ділань та орґанізації частин; настроєві описи можуть робити хіба хвилеве враження.

Треба надіятися, що до дотеперішніх авторів ріжних описів та споминів прийде черга також на старшин, які стояли на відвічальніших становищах в армії й що дадуть вони нам описи операцій та спомини з ширшого кругозору.

Тоді знайде відповідну оцінку також мізок армії — ґенеральна булава, яка — мимо наявности кількох негідників, безумовно випаде в її користь.

Перші Ранені

Написала: *Галя Матвійчукова*

Новоустроєний Самаританською Помічю шпиталь. Велика, біла кімната. Довкола чорні, залізні ліжка, рівно застелені сірими накривалами та піряними подушками.

Це народній дар раненим українським воякам.

Та ранених ще нема. Ще прийдуть щойно.

На стіні розпятий на хресті Христос. Крізь відчинені вікна пливе в кімнату запах липи та пахучого зілля. По стежках саду проходжуються сестри-жалібниці, наче білі голуби. Чекають. Сонечко парить старі липи, круглі акації, крісляті яблуні. Витесана з каменя Божа Мати простягає серед зілля німі руки й ніжно всміхається.

В кімнаті за великим, білим столом сидить сестра Марія. Скрипить перо, рука хутко біжить по папері. Сонце цілує молоденьке личко; міниться золотом космичок ясного волосся, що вибився зпід білого каптура.

Пише памятник.

Невеличка книжечка, де листок за листком, це сторінка молодого життя. Це повірниця всіх дівочих тайн, мрій леліяних, сподівань. З кожної сторінки виквітають весняні, пахучі бузки. — Шумні, весняні води рвуться потоками серед безмежних піль, що пахнуть розмоклою землею, свіжою зеленню, початком нового життя.

* * *

„...Нині третього липня 1915. року. Я сьогодня дістала документи сестри-жалібниці. Я — сестрою милосердя! Мене не хотіли приняти в склад сестер, бо я ще не маю сімнацяти років. Але мусіли. Вониж бачили моє захоплення та велику охоту до праці. Зрештою, я переконана, що найліпшою з усіх сестрою буду я.

„Працювати, ще раз працювати!

„Це переломова хвиля в мойому життю. Я братиму участь у війні, в творенню нової сторінки нашої історії. Я станула на власні ноги, а передімною відповідальність за здоровля соток людей.

„Я щаслива! Я така щаслива, що не можу списати всего по порядку. Щоби мене так мої шкільні товаришки побачили!

„За допомогою українського громадянства і Духовного Семинара, що віддав до вжитку свій будинок, ми заснували шпиталь. Усі працюватимемо безплатно. Щоби знали чужі, як дуже ми любимо свою батьківщину. Що не задля грошей працюватимем.

„Ми даємо Австрії охотників, молодих, прегарних хлопців. Ми власними силами засновуємо шпиталі. Ми самі йдемо до праці без примусу й бранки. За це по війні дістанемо волю!

„Наша настоятелька казала нам нині, що цей шпиталь призначений тільки для українських вояків. О, як я буду їх доглядати!

„Вчора проходили вулицею Коперника Українські Січові Стрільці. Я зараз їх пізнала, вони на австрійських шапках мають жовто-блакитні стяжки.

„Коли заграла музика, всі ми побігли до вікна. Сестра Галя так перехилилася, що мало не впала на вулицю. Якась пані обкидала Стрільців квітками. Дехто силою впихав їм у руки булки та овочі. Якась сива старушка бігла за ними і притискаючи сухі руки до грудей, лебеділа:

— Мої солодкі, мої кохані діти!

„Я кричала з усієї сили: Слава! — і махала до них руками. Я так радувалася, що мені від радости здавило серце і я плакала. Тож ми їх так давно не бачили! Ще так недавно були у Львові Москалі.

„Які ті стрільці були помучені, обкурені, спітнілі. Від важких наплечників шиї в них понадувались. Не можу подумати про те, що ці молоді, румяні хлопці можуть ще нині-завтра згинути в боротьбі. Таж вони — одне життя, одна краса, один цвіт!.....“

— — — — — — — — — — — — — — — —

На коридорі хтось забігав. Двері в кімнату відчинилися:

— „Ранені!“

Марійка стрілою метнулася з кімнати.

Коридором плелися людські тіні... Покровавлені, знеможені. Тільки очі ятрилися, тільки уста проклинали. Обличча чужі, — мова чужа, — мадярська.

Зігнувшись під вагою, дві сестри несли на носилках каліку без ніг. Він був жовтий, як віск. З нього кров стекла.

Тримаючись безрукого камрата, волікся і скакав на одній нозі молодий вояк. — Щоби скорше доскакати! Щоби краще місце заняти!

Налапуючи стіну руками, сунувся сліпець.

— Коби хоч хутко мені очі не загоїлися, бо знову піду на фронт!

А в нього очей нема... Замісць лиця - одна діра.

— Іштенем, Іштенем!*)

Марійка підбігла до одного, обняла його вутленькою рукою. Він усею вагою схилився на неї. Поплелися.

Вояк скакав на одній нозі тай кидав дрібним Марійчиним тілом то в один, то в другий бік. За ними волікся наплечник, що його Марійка тримала за ремінь, тай дзвонив по камінних плитках металевими спряжками.

— Звідки ти, голубе? Де ранили?

— Nem tudum**).

Так, значить, чужі... А деж наші? На чужій землі? На чужих межах? На чужій ласці? Чужі, непривітні руки обмивають їхні рани?

Сунувся жахливий хоровід калік. Над ними ластівками білогрудими вилася ласкава, ніжна бесіда сестриць. Та на ту мову одна була відповідь:

— Nem tudum.

Присадкуватий ґефрайтер з чотирокутним обличчам і тонкими, викрученими на гостро вусами, підганяв усіх до купелі. Та не всі могли купатися; не мали сили.

У великій, білій кімнаті всі ліжка заняті. Полевий священик нагнувся над вояком з роздертими грудьми. Та вояк нічого не памятає тай не чує. Харчить.

Від ліжка до ліжка ходить Марійка, наче сполошена птаха.

Не думала, що це аж так страшно.

Не сподівалася, що це аж так важко

Каліка без ніг умер. Він і не міг жити. В ньому не осталось ні трошки крови.

Зявились санітарі. Кинули на ноші мертвий, ще теплий тулуб і швидко понесли з кімнати. Гойдалися мертві руки і голова стукала об дерев'яну ручку.

Котилося сонце по небі золотим кружком. Посувалися на стінах тіні все скісніше; видовжувались. На зелений семинарський сад спливала вечірня прохолода.

Тільки мушня гула над липами. Тільки вечірню тишину пронизував нелюдський крик хорого на тужець.

— На рани Христа Бога! Змилосердіться!

Йому дижурний лікар вприснув морфій і він на якийсь час успокоївся.

---

*) Мій Боже!

**) Не розумію.

На коридорі сваряться підстаршини. Їм нічого не хочеться робити. Вони вважають пониженням військової гідности слухати сестер.

Сестри Служебниці почали розносити вечерю. Вони забігали поміж хорими з їдою. В своїх чорних рясах, на тлі довжезного коридору, вони подобали на смутних, осінніх птахів.

По кімнаті рознеслося лакоме сербання зголоднілих вояків. Тремтючи, вливають собі гарячу, рідку кашу в уста Зтягають нишком вечерю товаришів; сваряться, проклинають.

На столі тужать білі квіти, обсипуючи у важкій задусі свої ніжні пелюстки.

Тужить відтворений Марійчин памятник і дивом

„Українська Самаританська Поміч" у Львові 1915 р. По середині настоятелька пані Гладилович.

дивується: у мріях і сподіваннях одне, — а в житті друге...

Молодий гонвед з простріленим черевом сягає рукою за горнятком з кашею, що стоїть на нічнім столику його сусіда.

Він жадібно хлепче, а на його чолі виступив рясний піт.

Марійка підбігла до нього і вирвала йому горнятко з рук.

— Вам не можна їсти! Коли будете їсти, умрете! Розумієте? Verstehen sie? Nemszabat!*) Завтра вас зоперують. Operation! Verstehen sie?

Вояк штовхнув Марійку пястуком:

— Weg!

З його рота жбухнула зїджена каша на Марійчин білий халат. Лице посиніло, стало наче земля в тяжку посуху. Бліді, з посинілими нігтями, спітнілі руки рвали сорочку.

Марійка не видержала. Вона мусіла вийти. Їй стало

---

*) Не можна (не вільно).

недобре. Вона перебралася в новий фартух і коли прийшла, вояк уже конав.

На рівному лобі випнялася бліда шкіра. Затьмарені очі бачили певно батька, матір; зелену пушту й біленькі вівці, що їх колись пас, виграючи на гармонії любовні пісні. А може бачив дівчину молоду й гарну, як віточка яблуневого цвіту.

Над ним схилилася молоденька сестриця, наче біла береза над водою, що на своїй прудкій хвилі понесла молоде, відчімхнене листячко далеко від берега, — світами.

Сльозинка по сльозинці скапувала на сині, мертві руки чужого чужениці.

За щож пропало те молоденьке життя? Чия рука кинула тебе на галицькі лани шукати смерти? Хто відірвав тебе від зелених, мадярських пушт і як билиночку кинув в огень: Спалахнула й уже її нема. Хто загнав вас усіх в зелені, карпатські гори? Хто казав виволікати за ноги невинних ґаздів і хто казав вам: Вішай! Стріляй!?

З протилежної стіни дивились з образу на мерця сполові очі Франца Йосифа. Над мерцем розпнятий Христос склонив голову в нелюдських страданнях. За велику, безсмертну ідею любови, рівности, братерства, мира й волі.

Марійка накрила помершому загаслі очі.

Може в нагороду за те, десь на чужині, чиїсь руки віддають якраз тепер останню прислугу кому з земляків, що впав на цісарській службі, леліючи в серці думку про вільну Вітчину.

Фрайтер Тот побіг по дижурного лікаря. Той подивився, зняв картку знад голови помершого...

— Der arme Teufel!

Потім казав накрити йому лице, поки не прийдуть санітарі з носилками.

Марійка натягнула на нього накривало.

Зпід накривала блиснули мертві, немиті ноги.

Лікар глипнув на ноги мерця, потім на фрайтра. Його лице налилося кровю:

— „То ви їх так купаєте? Sie, Gefreiter! То ви таких брудасів на салю заносите? Га? Sie, Trottel! Sie, Verfluchter! Morgen zum Rapport!“

Фрайтер Тот витягнувся, наче струна:

— Ja wohl, Herr Oberarzt!

Лікар з докором глянув на Марійку:

— Такі брудні ноги!

Пішли.

Потім прийшли санітарі. Винесли мертве тіло гонведа, наче розбиту пташку, котру хуртовина здула з гнізда, зпід теплих, маминих крил.

Марійка сіла неподвижно, заломавши руки.

За вікнами нічка ясна сміялася зірками. Шуміли липи ясними кучерями солодкого цвіту. Цвірінькали зпросоння пташки.

Білим димом звивалася смерть над безсонними головами і на спітнілі, жовті груди клала тернові віти.

А Марійка думала, що може тепер, десь далеко, полями, запашними від вітру і зілля дорогами, машерують Січові Стрільці. В ясну нічку, під таємними зорами машерують вони довгими, журавлиними ключами. За ними пісенька туманом вється...

— „Гей у лузі червона калина...“

І тужно-тужно стискається Марійчине серце.

Останні дні IV. золочівської бриґади

(Причинки до статті пор. С. Гайдучка: „Слідом санітарної служби в 4. золочівській бриґаді)

Написав: *Василь Горбай*

В IV ч. стор. 18. Літопису за 1930 р. в статі під заголовком: „Слідом санітарної служби в IV. золоч. бриґаді“, шановний автор б. сан. пор. С. Гайдучок подає між іншим матеріял до подій з кінця 1919 і 1920 р. і пише таке:

„.... Вони мабуть не дійшли до бриґади, яка **так безславно розбрилася** (отаман Шашкевич з малою частиною подався до Бредова, а батерія Бучака била за ними шрапнелями).“

Звідки взяв ті відомости шан. автор — не знаю. Може чув, що про те говорилося під вражінням хвилі — а тепер, не перевіривши якслід тих відомостей у очевидців і свідків згаданих подій, з яких богато ще жиє — подає це як святу правду і тим кривдить невинних людей.

Як свідок тодішніх подій, приділений до штабу IV золоч. бриґади, хочу сказати дещо про ту „малу частину,“ яка не злучилася з большевиками і не змінила тризубу за червону відзнаку, але й не подалася до Бредова, як мильно подає пор. Гайдучок.

Команда IV бриґади і деякі її частини стояли тоді в с. Королівці, кілька верств від м. Бершаді, місця постою комди II Гал. Корпусу. Наступаючі большевики прийшли врешті до стрічі з частинами бриґади, зачалося взаїмне порозуміння і висилання делеґацій одних до других. Командант бриґади от. Шашкевич, який був проти злуки УГА з большевиками, не мав іншого виходу і приняв до відома телефоноґраму ЧНК. Як лучимося всі, то всі.

Нараз мов грім з ясного неба поділала на нас вістка, яку приніс до штабу вістовий, який був з нашою делеґацією у большевиків:

„Делеґація арештована, большевицький командир порозумівався телефонічно зі своєю владою щодо розоруження наших частин.“ Вістовому вдалося втечи.

Все було за тим, що вістовий говорить правду. Щож робити? Дати розоружитися і віддатися на ласку і неласку большевиків, яких методи всім були знані? Хвилеве непорозуміння, яке вияснить ся? Хто тоді того вечера міг сказати, що большевики нас не зачнуть розоружувати? А не дати розоружитися і приняти бій з переважаючими силами ворога? Занадто ризиковне! — Рішено вибрати середну дорогу: вицофуючи бриґаду до іншого району, чекати дальших подій. Вицофання бриґади можна все таки чимось оправдати і арґументувати і перенести бриґаду в дальший район не було таким ризиковним, як зіставати на місці.

Заряджено поготівля і вимарш частин до Бершаді.

Штаб бриґади виїзджає наперед, щоби порозумітися з корпусом, частини слідують у визначенім порядку.

Доїзджаючи до Бершаді, почули ми, як нам здавалося, за Королівкою, кілька гарматніх вистрілів.

Ага, думали ми, большевики бють на Королівку.

Пор. Гайдучок пише в своїй статті: „Батерія Бучака била за ним шрапнелями“ або іншими словами: Шашкевич і штаб зрадники, а свої люди карають власних командантів і пор. Бучак бє на них батерією.

Доїхавши до Бершаді, довідались ми від кіннотчика, який приґальопував з Королівки, таке:

Стріляла батерія, якою до недавна командував пор. Бучак, маляр зі Стриївки в Збаражчині і який недавно тому був помер від пятнистого тифу. Комендантом батерії був назначений, наскільки не помиляюся, чет. Колодницький, який дав приказ батерії виїздити негайно за штабом, і прилучився до нас. Тимчасом якийсь булавний, назвисько його забув, проголосився самовільно командантом батерії і ділаючи, здається, в порозумінню з большевиками, терором зачав задержувати виїзджаючі наші частини. Можливо, що то він приказав і вистрілити з гармат, але тоді ми були певні, що то бють большевики. Факт є, що ані коло нас, ані за нами жадна шрапнеля тоді не вибухла. Чув я, що той булавний був пізніше розстріляний — не знаю, чи це правда.

Команда корпусу в Бершаді не знала, що робити. Деякі старшини радили вицофуватися разом з нами, видно було нехіть до злуки з большевиками. Хто зна, чи тоді не булиб прилучилися до нас і инші частини II корпусу. Якоїсь ради, що робити, не було, загальна думка була: робіть собі, що хочете.

Ми виїхали в напрямі до Чечельника, місця постою комди I корпусу. От. Шашкевич думав над пляном переходу до Бесарабії і сподівався, що найде в I корпусі однодумців. Як нас буде більша сила, то хочби нас Румуни не перепустили добровільно, ми силою виборемо собі перехід через Дністер і в Бесарабії армія відпочине і там утворить базу дальшої діяльности. Той плян поділяли й інші старшини, які були з нами — всі якось годилися з тим, що в злуці УГА з большевиками кінець нашої Армії.

В Чечельнику, чи за ним прилучилася до нас батерія сот. Кречковського з VII. бриґади. Прямували ми тепер до Дністра.

За Чечельником дігнав нас на коні якийсь старшина (сот. Хмара?) і поздоровивши, зачав розмову з от. Шашкевичом.

— Куди ви їдете, пане отамане?

— А нащо вам це знати?

— Я хочу знати, чи ви їдете до Румунії особисто, чи з бриґадою? Остерігаю, що стріне вас в найблищчім селі неприємна несподіванка — і пігнав наперед.

Доїхали ми до села і тут довідалися, що нас чекало: Чет. Панас, командант кавалерійської сотні дістав приказ, за всяку ціну розоружити нас і арештувати от. Шашкевича.

Тимчасом чет. Панас, цей незвичайно здібний і хоробрий старшина, який атаками своєї кінноти зискав неодно признання Нач. Команди в Галичині — замісць нас розоружити прилучився до нас.

В Рашкові над Дністром зложено делеґацію зі сот. Руцьким на чолі і вона передала румунській пограничній стежі прохання до рум. влади, щоби перепустила через кордон нашу частину. Рум. старшина заявив, що відповідь наспіє на другий день. — Відповідь, як можна було предвидіти, була відмовна і була умотивована тим, що колиб ціла УГА переходила, булаб перепущена, частини окремі ні.

Румуни повиганяли сотки цивільного населення і в страху, щоби ми не пробували силою переправитися через Дністер, стали рубати лід на ріці.

На старшинській нараді в Рашкові, рішено податися над Дністром на захід до Могилева, де оперували повстанці і частини військ УНР.

Пол. дух. о. І. Лучинський і пор. Дзерович відїхали для порозуміння з нашими частинами в напрямі Балти.

Прямуючи на захід, переходили ми через села, розграблені уступаючими Денікінцями, врешті самі стрінулись з ними. Ми заняли становище вичікуючи і не зачіпали Денікінців, ані вони нас.

Дороги, якими відступали здеморалізовані частини Денікіна, були немов описуваний письменниками шлях відвовоту армії Наполеона зпід Москви. По шляху лежали здихаючі паршиві коні, порозбивані вози, кухні і т. д. Зграї гайвороння своїм кряканням збільшували ще більш враження.

Відступаючі „офіцерські роти“ йшли з повідморожуваними руками, ногами. Ноги в подертих „валенках“. Лиця позавязувані хустками. На раменах „паґони“, а на деяких звіздки і зиґзаки, пороблені хемічним олівцем. Вози і сані переповнені „чемоданами,“ умираючими тифозниками, дамами в дорогих футрах і ріжного роду майном.

В однім селі заїхав до нас зі своїм штабом з гуком-стуком і триколіровими прапорами полк. Попов і просив нас, покликуючись на недавний союз УГА з Денікіном — не перешкаджати його відділам у відвороті до Польщі. Трапився випадок, що наша частина розброїла денікінський відділ. Ми звернули увагу, що відділ грабив село. Попов обіцяв ужити всіх заходів, щоби подібне не повтарялося і відїхав.

Відступаючі Денікінці грабили дальше, а ми, де лиш вдалося, розброювали їх і відбирали коні. Дійшло до того, що Денікінці зачали коло Ямполя бити по нас скорострілом. Наші скоростріл здобули.

Зачало пригрівати сонце, зробилося мягко під ногами і ми могли посуватися вперед тільки дуже поволи. Раз над Дністром переняла нас більшовицька кіннота: заграли скоростріли кінної скорострільної чети Боднара, гаркнули гармати сот. Кречковського. Большевики втікли. Всіх гармат не могли ми тягнути дальше, коні пристали, одну гармату спущено до Дністра, але як про те довідались від нас селяни, вже на другий день витягли собі гармату з води. Глубоким болотом, подільськими яругами, дійшли ми до Могилева.

З частинами полк. Удовиченка, які побільшилися розоруженими Денікінцями, що зголосилися до української армії під натиском наступаючих большевицьких частин, почали відступати до Ушиці. Тут стрінулися ми з польськими відділами. Тоді стрілецтво, не маючи охоти дальше воювати, почало вибиратися до Галичини. Ми вирішили зробити те саме. Повідомлено про це Удовиченка, от. Шашкевич поїхав до нього особисто. Все майно і гармати залишилися частині УНР. Остала тільки батерія сот. Кречковського, та деякі старшини і часть стрільців.

Стільки про „безславне розбриття IV золочівської бриґади“. Читач, який знає пізніші події в Галицькій Армії, сам виробить собі погляд, чи цей вихід, який вибрала IV. бриґада от. Шашкевича в тяжкім тодішнім положенню, був справді таким вартним осуду.

„Соловки", острови смерти і страждань

Переживання очевидця Галичанина Ст. Сарматюка

Вступне слово

Чимало читали і чули ми вісток про жахливі Соловецькі острови, облиті ледяними хвилями Північного Моря, закутані непрохідними снігами, замерзлими кригами в зимі, де мороз доходить нечуваної гостроти, де бушують гострі північні вітри і сніжні бурі, де ростуть відвічні смерекові ліси, яких дерева падуть під сокирами нещасних жертв, засуджених адміністративно радянською владою на довголітні примусові роботи.

Сама згадка про цю карну кольонію червоного московського терору, жертвою якого падуть рік-річно тисячі, тисячі трудових інтеліґентів, селян та робітників цілого Радянського Союзу, сама думка про ті надлюдські терпіння засудженців, яким з того пекла вороття не має і про нелюдські знущання чекістів, комісарів і їм підлеглих орґанів влади, морозять кров в жилах новітнього громадянства, ідеалом якого стала як найбільша пошана особистої свободи людини і повноти громадянських прав суспільности.

Заки приступимо до переповідження спогадів і переживань Галичанина, що 3 роки перебував на „Соловках", мусимо для орієнтації читаючого громадянства подати коротко деякі інформації загального характеру про ці острови, бо ці вияснення причиняться значно до зрозуміння самого оповідання.

Інформації, які в цім місці подається, основуються головно на інтересній статейці о. Петра Дзедзика пз. „Монастир на соловецьких островах", поміщеній в „Ниві" за листопад 1930 р. Перший уступ тієї статті, який подає загальний опис „Соловок,' настільки цікавий і так ядерно і так ясно начеркнений, що наводимо його в цілости:

„Соловецькі Острови („Соловки") — це ґрупа островів підарктичної полоси на висоті 65° ґеоґр. ширини, облита водами Білого Моря.

Вже сам факт, що ці острови положені близько полярних околиць, вказує, що життя на них є вельми тяжке. У тій ґеоґрафічній ширині сонця майже не видко, воно появляється там тільки через кілька тижнів у рік, а саме в літі, яке зачинається на Соловках з кінцем червня, а кінчиться з початком вересня. Але і в цій літній порі гріє там сонце тільки через кілька годин денно, якщо, очевидно, небо непокрите хмарами. Бо найчастіше панують там в літі дощі і мряки, а мряки ці такі густі, що ледви на кілька кроків можна побачити перед собою людину.

Домінуючою порою року Соловецьких островів є зима, ця ледова, понура, пригноблююча зима полярних околиць. Вступом до неї є пора безнастанних дощів вересня і жовтня; в половині листопада настає пора обильних опадів снігу та нагальних північно-східних вітрів, після чого цілу природу Соловецьких островів сковує довжезна, невиносимо жорстока зима, супроводжена пригноблюючими полярними ночами. Вже від початку листопада завмірає там день, сонце сходить о 8 год., а вже о 3-ій з полудня западає ніч. А цілий грудень, січень і лютий погружені в безперервний ночі, — хіба що часом відібються проміні сонця від полярних ледів, або на яку годину появиться над головами сяйво полярної звізди, щоб вкоротці розплинутись у безконечній темряві. Води, що обливають Соловки, зимою замерзають, через що устає всяка плавба, а заразом комунікація зі світом на довгих сім місяців.

Місяці найтяжчої зими та полярної ночі (грудень, січень та лютий) є рівночасно порою нагальних циклльонів і снігової заметілі. І саме ці ураґани, при студені понизче 30° Реоміра, серед пронизуючої до костей мряки роблять зиму Соловецьких островів просто невиносимою.

Щоби уявити собі лють тамошньої зими, вистарчить сказати, що селяни зі Сибіру, які в себе призвичаєні теж до майже вічних снігів і ледів та переносять майже 45°—50°, — вони то, найшовшись на Соловках у зимі, тужать за своїми „теплими" сторонами. —

Тому зима Соловецьких островів є страшними тортурами для всякого, хто найшовся там без дуже теплої одежі, доброго приміщення та добірного харчу.

Саме цих найконечніших умовин життя є цілковито позбавлені нинішні мешканці Соловецьких островів: нещасні засланці, жертви большевицького терору. Отже і не диво, що вони там масово вигибають.

Але і літо, якого так дуже вичікують мешканці Соловецьких островів, не є так вельми принадне. Бо треба знати, що Соловки це острови вкриті ще досі частинно мочарами. Через це рояться вони літом множеством настирливих москітів, перед якими не охорониться людина ні в день ні в ночі, а вкушення яких є дуже болюче та спроваджує лихі наслідки. Серед таких життєвих відносин малярія являється звичайною недугою мешканців Соловків.

До XIII. століття були Соловецькі острови зовсім незамешкалою землею, вони були непрохідною тундрою, гніздом малярії. Культуризацію цих островів перевели монахи, яким на основі едикту Марти Посадниці, потвердженого пізніше царем Іваном Грозним, віддано Соловки у виключне посідання і власність. В році 1429 вибудували вони тут монастир, а в р. 1436 анахорет Созим побудував при нім першу церкву. Соловецький монастир названо Кремлем і з часом довкруги нього побудовано багато інших будинків, так для приміщення монахів, як також служби і паломників, які відвідували монастир. Згодом повстала там також взірцева лікарня і школа. Тяжкою і невсипущою була праця монахів, яким постепенно вдалося висушити багна і получити поодинокі озера сіткою каналів, котрими сплавлювано деревляний матеріял аж до великої, 8 км. довгої пристані та доків. В Соловецьких лісах розведено з часом усяку дичину, а озера зариблено так, що рибальство та польовання стали на довгі роки головним джерелом доходів для мешканців цих островів. Згодом повстали там великі тартаки та заводи залізного та цегляного промислу. Швидко розвинулися теж і всякі ремесла, як шевство, кравецтво та гарбарство, а вкінці і молочне господарство.

Ця монаша республика удержувала живі торговельні зносини з европейським континентом при помочі своєї власної торговельної фльоти.

Від XVIII. століття призначив царський уряд Соловецькі острови на місце вигнання для політичних проступників і цю саму ролю сповняють вони також і сьогодня, річ ясна серед найпоганіших життєвих відносин. Большевицька влада скасувала монастир, призначуючи монахам окремі житла поза мурами Кремлю, а монастирські забудовання та церкви обернено на поміщення адміністрації таборів та вязнів, яких начислюють тепер на десятки тисяч.

В історії мартирольоґії українського народу записалися Соловецькі острови сумною картиною та жахливими споминами. Тільки що давніше діялися ці безправства за царських часів тоді, коли білий режім абсолютистичної влади XVIII. століття ліквідував останки української самостійности і нищив безцеремонно представників „Мазепинства". Щоби бодай коротко представити ці події, мусимо думкою сягнути часів руйнування Запоріжської Січи в р. 1775. Тоді то російський ґенерал-поручник Петро Текеллі, вертаючи після закінчення турецько-російської війни в р. 1774, одержав секретний указ цариці Катерини II. заняти Запоріжську Січ і в цей спосіб ліквідувати останки її самостійности. Царський ґенерал виконав цей указ, зайнявши дня 4/6 1775 р. Січ і притім заарештував кошового отамана Петра Кальнишевського, військового суддю Павла Головатого та військового писаря Івана Глобу. Частина Запорожців, яка не хотіла піддатися білій цариці, перебралася в Туреччину, де значна кількість їх поселилася недалеко устя Дунаю до Чорного Моря, творячи тз. Задунайську Січ.

Найгірша доля стрінула згаданих вище січових старшин. Кошового Петра Кальнишевського відставлено спершу до Москви, а звідтіля згідно з указом цариці Катерини II. з 10/7 1776 р. заслано його на постійний побут в Соловецький монастир на Білім Морі, куди прибув він 29/7 1776 р. Тут поводилися з ним дуже суворо. Запроторено його до тюремної темниці, в якій кошовий пересидів 12 років і в тім часі навіть не випроваджувано його для полагодження фізичних потреб так, щуво в келії його витворилася страшна нечистота завгрубшки на около аршин (диви Д. І. Яворницький: Запоріжжя ч. 1. стор. 128). Около 1788 р. переведено Кальнишевського до іншої келії і від тоді одержував він на своє удержання по 1 руб. денно з доходів його власного маєтку, який сконфісковано. В р. 1801 цар Александер амнестував усіх засуджениців і в їх списку під ч. 28. знайшовся також „Петро Іванович Кальнишевський, подільський шляхтич, бувший запоріжський кошовий отаман, в Соловецькім монастирі". В память свого освободження Кошовий подарував монастиреві Євангеліє в срібній позолоченій оправі. Тому що Кальнишевський був уже тоді понад 100-літним старцем, він залишився і на дальше в монастирі, а проживши ще 2 роки на свободі, помер 31/X 1803 р. у віці 112 років.

Військового писаря Івана Глобу заслано на Сибір до міста Туруханська, де він в р. 1790 помер. Павла Головатого, військового суддю, запроторено в Знаменський монастир в Тобольську, де прожив він ще 30 років.

Так пімстилася біла Москва над визначнішими представниками української незалежної думки, те саме робить тепер і червона Росія, ссилаючи на Соловки масово вже не визначних старшин, а звичайних собі робітників та селян тільки за те, що вони не признають та не хотять признати над собою чужинецького панування.

Недавно читали ми в щоденній пресі новинку про демарш анґлійського амбасадора в Москві, який по всім вимогам міжнародньої куртуазії дипльоматично бажав довідатися, наскільки правдою те, що московський уряд при помочі безплатної, примусової праці своїх засуджених горожан експльоатує деревляний матеріял і в цей спосіб може провадити заграницею тзв. деревний демпінґ, збуваючи дерево по дуже мінімальних цінах. У відповідь на це анґлійський дипльомат стрінувся, очевидна річ, з запереченням факту примусової праці радянських вязнів, з протестом проти вмішування одної держави у внутрішні справи другої і зі заявою, що радянські вязні не є гірше трактовані, як вязні в інших країнах.

Тепер якраз ведуться в анґлійському парляменті наради над ухваленням закону, який має на цілі заборону ввозу і збуту радянського дерева в межах Анґлії. Таким чином бажає Анґлія в своїх межах покласти кінець радянському деревному демпінґові, який можна вести тільки коштом нечуваного визиску дармової і примусової праці соловецьких заточенців, вимираючих поголовно внаслідок малярії, тифу, перестуди і інших хоріб, а також внаслідок звірських знущань орґанів влади.

Найкращою ілюстрацією правдомовности радянських урядових чинників буде нижче подане оповідання Галичанина, який 3 роки відпокутував у соловецькій каторзі. В часі цьогорічних різдвяних свят опинився автор цеї статті в Стрию, де при нагоді відвідин одної з тамошніх адвокатських канцелярій запізнався з молодою людиною назвиськом Степан Сарматюк с. Миколи і Францішки, родженим в р. 1901 в селі Чернилівка, скалатського повіту, рільником, який є автором цього оповідання, що малює яркими красками його близько 8-річний побут в межах Радянського Союзу, віддає вірно усі світла і тіни повсякденного тяжкого робітничого життя, усі страхіття переживань в тюрмах Д. П. У. і на „Соловках" та являється характеристичним зразком тзв. пролетарської юстіції та справедливости.

I.

Моє родинне село Чернилівка, скалатського повіту, лежить недалеко, бо всього около 2 км. від річки Збруча, що тепер стала границею між Польщею та Радянським Союзом. Дня 21/1 1923 р. я втік перед бранкою до польського війська, перейшов граничну річку та опинився в робітничо-селянській державі. Зараз по переході границі придержала мене радянська погранична сторожа та відставила до пересильної тюрми у Волочиськах. Звідти по 7 днях побуту відправили мене в місто Проскурів, де посадили в тюмі, в якій перебув я 2 неділі. Після того перевезено мене в тюрму у Винниці, де пересидів 2 неділі, а згодом вивезли до Київа в лукіянівську тюрму, звідси по 2 тижнях побуту відставили мене до вязниці в Харкові, де довелося мені відсидіти 1 місяць.

Перший допит мав я в Д. П. У. у Волочиськах, а питання чекістів оберталися коло ствердження причини, яка спонукала мене перейти нелеґально границю. В дальшій етапній тюремній дорозі мене не допитувано вже більше, а зате переведено зі мною строге слідство щойно в Харкові. Передметом слідства мало бути: ствердити ціль, задля якої я перейшов до Радянського Союзу, а зокрема, чи причиною її не була припадково шпіонажа. Тому, що слідство в моїй справі не дало ДПУ позитивного матеріялу, то мене по

1-місячнім перебуванню в тюрмі звільнено враз з іншими 26 співтоваришами недолі з вязниці і відіслано на примусові робити спершу в самім Харкові, де наша партія через 6 днів працювала при будові якогось театру. Опісля предложено нам виїхати на роботи до копальні вугілля в донецькім басейні, яка була власністю чи теж може тільки в завідуванню Харківського ДПУ. Копальня ця положена в так званім Чистяківськім районі ч. 9.

Харчеві відносини в тюрмах на Україні в тім часі були дуже сумні і невідрадні, а деколи дуже жахливі. Причиною цього стану був загальний голод, який якраз в тім часі найсильніше лютував на нашій молоком і медом текучій Україні. В тюрмах в Проскурові, Винниці і Києві діставали вязні по 1 ф. чорного, гливкого хліба на цілий день (40 дкґ.), на сніданок чистий кипяток без цукру, кави згл. чаю, на обід пшоняну зупу-водянку, в якій плавали поодинокі крупи, на вечерю нічого. В харківській тюрмі відносини були ще гірші, бо пайок хліба був тут зменшений до 1/2 фунта хліба, а інші харчі були такі самі, як я це щойно вище згадав.

Тюремний режім був дуже строгий, бо в часі ріжних допитів і ходу слідства, арештованих не випускали на жадні роботи так, що вони мусіли вдоволятися дворазовим проходом, 15-хвилинним, серед тюремних мурів на маленькім подвірю.

Життеві відносини по тюрмах просто жахливі, мене і моїх товаришів поміщено серед тзв. „уголовних" злочинців, ріжних бандитів, яких вигляд був просто страшний. Вони були дощенту обдерті, деякі не мали ніякого одягу, бруд і порох замінили їх тіло в якусь гидку масу, вони були голодні та жорстокі, обкрадали безцеремонно своїх співтоваришів, щоби тільки якусь частину одежі чи хліба для себе роздобути.

Поведення самої вязничної сторожі було коректне — нікого не бито і ніхто над вязнями не знущався.

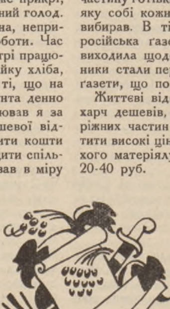
Предложення виїзду на роботи у вугляних копальнях Донбасу прийняв я з радістю і перебув там від 7/6 1923 р. до 20/4 1927., працюючи тяжко на щоденний шматок хліба. В самих початках мого перебування харчеві відносини на копальнях були дуже прикрі, та неоднократно довелося терпіти дошкульний голод. Робота була дуже тяжка для мене селянина, непривичного до фабричної та копальняної роботи. Час праці виносив 8 годин денно. Робітники, котрі працювали під землею, одержували збільшену пайку хліба, а саме 5 фунтів чорного хліба, натомість ті, що на землі працювали, одержували тільки 21/2 фунта денно такого самого хліба. Около 2 місяці працював я за сам тільки хліб, бо не діставав ніякої грошевої відплати за свою чорну працю. Щоби зменшити кошти свого прохарчування, шахтярі мусіли провадити спільні кухні, яких заряд підпомагав і піддержував в міру своїх сил тих робітників, що не мали грошей, в цей спосіб, що їм видавано обіди і вечері, на які складалися зупи з вареної риби, пшоняної каші, бараболь ітд.

По двох місяцях такого бідування пішов я працювати під землю, в шахту, і це поправило мої життеві відносини настільки, що я заслугував собі більшу пайку чорного хліба щоденно, а надто готівкою зарабляв я 12-15 рублів місячно і так прожив я час аж до березня 1924. В тім часі на тій копальні, де мені довелося стільки років працювати, застановлено дальше видобування вугілля з причини його гіперпродукції і тоді мене враз з іншими зредукованими шахтярами відправлено на другу копальню, віддалену яких 15 клм. від дотеперішньої, яка називалася „Бивший Зімер" ч. 16. На новім місці праці показався надмір робітників, а лихові зараджено в цей спосіб, що старших шахтярів віддалено з роботи, а на їх місце поставлено нас новоприбувших з Чистяківського району. Відносини на новій копальні для нас поправилися настільки, що зарабляли ми більшу заробітну плату місячно, а саме одержували від 35-40 рублів місячно. Катастрофа голоду поволи переминала, харчеві відносини поліпшувалися і нам стали виділювати збільшені харчеві пайки. Ми могли купити собі за зароблені гроші стільки хліба, скільки самі забажали, а до зменшення коштів проживлення причинялися теж спільні кухні-їдальні, які ми улаштували і провадили спільними силами по 10 або більше шахтярів так, що з часом усі харчі та інші харчеві продукти купували ми за запрацьовану заробітну платню.

В тім часі не існували ще ніякі робітничі клюби, ґазети та книжки куповано за власні гроші, а робітники, щоб розвеселитися і поговорити, сходилися у своїх бараках та на ріжних розмовах і товариських забавах переживали весь свобідний від праці час. Щойно з початком 1926 р. засновано на сусідній копальні „Катика" робітничий клюб і там у вільний від заняття час сходилися більші гуртки шахтярів, там читали часописи, бували на рідких кінових представленнях або театральних виставах. Від кінця 1925 р. часописи розповсюджувано в цей спосіб, що контора, де виплачувано шахтярам заробітну плату, задержувала якусь частину готівки, а за це давала робітникам ґазету таку, яку собі кожний після своєї вподоби бажав і свобідно вибирав. В тім часі найбільше успіху мала місцева російська ґазета „Сталінская рабочая ґазета", яка виходила щоденно в місті Сталін. Від 1927 р. робітники стали передплачувати всякі українські робітничі ґазети, що появлялися друком в Харкові.

Життеві відносини з року на рік ставали гарніші, харч дешевів, та зате давалася відчувати дорожнеча ріжних частин одягу і обуви. За них треба було платити високі ціни, прим. комплетне убрання з дуже лихого матеріялу коштувало від 50-80 рублів, а чоботи 20-40 руб.

(Далі буде)

ПАПЕРОВІ ГРОШОВІ ЗНАКИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Написав: *Микола Гнатишак*

ДРУКОВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОШЕЙ НА ГАЛИЦЬКІЙ ЗЕМЛІ

Броди — Золочів

За часів існування З. О. У. Н. Р. друковано в Станиславові в 1919 р. грошовий знак пять гривень,

Пять гривень станиславівського видання. Лицева сторона*).

державного видання, на гладкому папері, попелятої краски, з водними знаками, розміром 58 мм × 100 мм. Друковано цих пять гривень саме тоді, коли місце завідателя мистецько-ґраверним відділом не було обсаджене, бо дотеперішний завідатель арт. мал. І. Мозалевський уступив, а новий завідатель арт. мал. Подушко не обняв був ще цього місця. Відкладаючи докладне описання цього грошового знаку на пізніше (при повному виданню українських грошей), мимоходом згадаю, що оваль з тризубом на лицевій його стороні взятий із десяти карбованців роботи арт. мал. Золотова, друкованих раніше, теж в 1919 р., в Камянці Подільському. На зворотній стороні квадрат із тризубом узятий з десяти шагів роботи А. Середи, колесо з козаком, роботи арт. мал. професора Нарбута, з 1.000 карбованців роботи артиста мал. Золотова, друкованих в 1919 — 1920 рр. в Камянці Подільському й Варшаві. Це одинокий випадок друковання українських державних грошей в Галичині, випадок доволі нещасливий. Не знати, чи ізза звичайного недогляду, чи зі свідомої злоби технічних виконавців при слові „гривень" в одному випуску опущено букву „р". Траплялось і таке, що друковано дві лицеві сторони. Такі примірники є в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка.

Пять гривень станиславівського видання. Відворотна сторона*).

Однак деякі галицькі міста видавали свої міські гроші. Відносно мистецького їх оброблення, є вони дуже убогі. Причина їхнього випуску скрізь однакова: брак дрібної розмінної монети.

М. Броди. Випуском грошових знаків та уложенням їхніх взорів зайнялася спеціяльна комісія при повітовому комісаріяті. Комісія ця працювала під головуванням повітового комісаря Івана Герасимовича й тодішнього посадника міста др. Рітля. Видруковано грошові знаки в місцевій друкарні П. Вайнштока, вартістю в 1, 2, 5, 10 і 20 гривень, на загальну суму пів міліона гривень. З того знаків на 1 гривню 100.000 штук, на 2 гр. 50.000 шт., на 5 гр. 20.000 шт., на 10 гр. 10.000 шт., на 20 гр. 5.000 шт. Гроші ці віддано до міської каси, де на їхнє покриття зложено пів міліона гривень державного видання. Каса ця продавала-міняла потребуючим дрібну монету. Гроші друковано на картоновому папері, однакового для всіх розміру: 71 мм × 93 мм. Лицева сторона: В прямокутнику в горі з ліва й права в квадратиках число 1. На полі межи квадратиками „Одна гривня", нище однаковий для всіх напис: „Цей знак грошевий належить принимати в Повіті Броди за 1. гривню. Каса міста Броди виміняє кожного часу кожну скількість цих грошевих знаків від 100 гривень почавши на гривні відповідно до їх вартости. Підроблювання буде каране тяжкою вязницею до 20 літ". Нижче по середині: „Броди, 15 цвітня 1919.", під цим з ліва: „Ствердив пов. Комісар: Герасимович",

Пять гривень станиславівського видання з похибкою*).

*) Із збірки М. Гнатишака.

Десять гривень, місцевого видання в Бродах*).

з права: „Посадник міста Ріттель“. Межи обома друкованими підписами кружок проміром 15 mm, в кружку: „Маґістрат Броди“, в середині круга еліпса з гербом міста. По середині цілого прямокутника витиснений герб міста. Зворотна сторона: З ліва відтиск круглої ґумової печатки, проміром 32 mm, відтиск краски фіолетної. В колесі напис: „Повітовий комісаріят Броди“, в середині лев. З права такий самий щодо величини й краски відтиск з написом: „Маґістрат Броди“, в середині герб міста. В горі над обома відтисками число 15278. Краска грошових знаків: 1 гривні блідо-рожева, 2 гр. рожева, 5 гр. ясно-бронзова, 10 гр. кремова, 20 гр. ясно-жовта. Лицеві сторони в 1, 10 і 20 гривнях такі самі, в 2 і 5 нема квадратиків з числами, числа 2 і 5 більші. Гроші ці були в обігу від 14. квітня 1919 р. до приходу польської влади, себто до 22. травня 1919 р.

М. Золочів. Брак дрібної розмінної монети найбільше відчувала Окружна Команда, спеціяльно при виплаті заслуженини для стрільців. Це спонукало Окружну Команду дати ініціятиву до друковання грошових знаків. Видруковано „касові посвідки“ в місцевій друкарні Цукеркандля, вартістю в 5 і 10 гривень, на загальну суму 60.000. З цього на 5 гривень 40.000 штук, на 10 гривень 20.000 штук. Гроші друковано на гладкому папері, без водних знаків, розміром для 5 гривень 83 мм × 105 мм, для 10 гривень 78 мм × 118 мм. Лицева сторона: В рамах прямокутника, в його рогах: „гривень 5 гривень“. В горі: „пять 5 гривень“, причому число 5 перетинає майже цілу раму. Нижче з ліва: „О.(кружна) К.(оманда) 180., з права число 4040. Нижче по середині: „Касова посвідка“. Під тим: „Державна Каса Уряду Податкового в Золочеві виплатить в заміну за двайцять штук таких посвідок державну ноту пятьдесять карбованців або сто гривень“. Нижче з ліва: „Золочів, 2. цвітня 1919“. Під цим з ліва: „Окр. Військ. Кмда: „Лисняк от.(аман)“. в середині: „Держ. Пов. Комісаріят: „М.(ихайло Балтарович“, з права: „Комісаріят міста: Др. Ґольд“. (Оба останні живуть в Золочеві). Зворотна сторона незадрукована. З ліва відтиск круглої ґумової печатки проміром 37 мм, відтиск червоної або фіолєтної краски. В колесі напис: „Окружна Військова Команда Золоч в“, в середині лев. З права відтиск проміром 35 мм. з написом: „Державний Повітовий Комісаріят в Золочеві“, в середині державний герб. Краска грошевих знаків: 5 гривень — бронзова, 10 гривень — ясно-синя. Лицева сторона при 10 гривнях така сама, лише в рамах прямокутника: вширш 6 десяток у шість міліметрових відступах, повздовж 10 десяток на долині й 8 десяток в горі у такихже самих відступах, в рогах прямокутника по одній десятці. Нижче з ліва: О. К. 1883., з права число 8969. Зворотна сторона така сама.

Десять гривень золочівського видання*).

Від видавництва: Редакція Черв. Калини звертається з проханням до читачів нашого журналу, щоби ласкаво надсилали всякі грошові знаки, державні, міські, та інші, які по використанні з подякою будуть відіслані. Цих грошових знаків редакція потребує для репродукції в „Літописі“ Ч. К. та до видання окремої праці про українські грошові знаки.

---

*) Із збірки М. Гнатишака.

ВІЙСЬКОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНЬОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ТАБОРІ ЛАНЦУТ-СТРІЛКОВО

Не солодко жилося нашим студентам - старшинам інтернованого вояцтва У. Н. Р. в таборі Ланцут за дротами після поразки в 1920 році в тісних, переважно мокрих колишніх австрійських конюшнях.

Щоденне перебування в тісному гурті людей, постійне недоїдання, економічні злидні, а головне відсутність сталої праці, ще гірше пригноблювало чутливу душу нашого вояка й збільшувало моральні його страждання та тугу по залишеній батьківщині, рідні, знайомих,.. Але свідомість брала верх і примушувала не лише миритися з тими недостатками щоденного життя, але давала ще силу не падати остаточно духом.

Кожний розумів своє перебування на еміґрації не інакше, як підготовку до того недалекого майбутнього, що скоро чи пізно має прийти й готовився найкраще прислужитися свому народові в боротьбі за визволення зпід чужого панування, а потім стати на Україні орґанізаційним чинником.

Щоправда, в тодішніх таборових обставинах не все було вільно робити, що вважалося за потрібне, як з причини певного недовіря офіційної влади, або недостатку економічних засобів, а також дуже часто траплялося й так, що своя „ліва рука" руйнувала, чи просто забороняла продовжувати робити те, що проробила „права"... Та проте діяльні особи якось собі давали раду й навіть в тих таких не зовсім сприятливих обставинах було багато дечого гарного зроблено, про що з гордістю тепер можемо споминати. До таких світлих сторінок таборової роботи належить і праця над створенням Українського Народнього Університету в таборі Ланцут з кількома факультетами, в числі яких був Військовий Факультет. І до створення Народнього Університету та його розвитку багато причинилися своєю творчою роботою наші студенти-старшини.

Імпульс до створення висшої школи в таборі був даний на конференції представників культурно-освітних відділів Армії У. Н. Р., що відбувалася 20/IV 1921 року в таборі Ланцут, і на якій обрано Комісію з трьох людей (Голови — Начальника Табору ґен. Пилькевича, заступника — Нач. Культ. - Осв. Відд. 1-ої Бригади Кулеметної Дівізії А. Ільницького та Секретаря — Інтенданта Кордонного Корпусу Г. Гордієнка) для влаштування вищих та середніх шкіл по таборах. І одною з праць цеї комісії була орґанізація Українського Народнього Університету в Таборі Ланцут.

Цей Університет, не дивлячись на те, що знаходився все-таки в умовах військового життя, де все підлягало зверхній військовій владі — був зорґанізований на засадах цивільних і у свому внутрішньому житті користувався повною автономією.

Відкриття Університету відбулося 9-го червня 1921 року. В склад Університету входили факультети: економічний, історико-фільольоґічний, та математично-природничий. На урочистому засіданні Ради Професорів обрано Правління Університету: Ректором Університету Проф. В. Біднова, Деканом математично - природничого факультету Д-ра М. Чайківського, Деканом історико-фільольоґічного факультету Проф. Білецького та Секретарем Університету А. Ільницького.

До викладів в Університеті були запрошені професори київських, харківських та камянецьких вищих шкіл, що перебували на еміґрації, а також деякі львівські професори.

Нема змоги тут ближче підійти до всіх справ Університету, це вже мабуть прийдеться зробити якось вдруге. Тепер лише зазначимо, що слухачів на всіх трьох факультетах було 523, на економічному 266 слухачів, на історико-фільольоґічному 139 і на математично - природничому — 118 слухачів. По освіті всі слухачі поділялися: студентів ріжних вищих шкіл 36, зі скінченою середньою освітою 188 слухачів, решта 139 слухачів з нескінченою середньою освітою, а 160 слухачів з освітою початкових та вище початкових шкіл. Зі всіх записаних слухачів старшин було 356, а козаків 167.

6-го Липня 1921 року там-же в Ланцуті при Народньому Університеті відкрито ще Військовий Факультет.

Ініціятива закладення при Народ. Університеті Військового Факультету належить ґрупі студентів старшин — слухачів Нар. Університету. Ця думка на початку не була підтримана, але потім за проводом професорів Університету, що мешкали у Тарнові, вона набула більше реальности і була переведена в життя за санкцією Головного Отамана С. Петлюри та Начальника Ґенерального Штабу ґен. - хор. Сальського.

Відкриття Військового Факультету відбулося урочисто, в присутности високих гостей з Тарнова: Президента Ради Республики Проф. Фещенка - Чопівського і Начальника Ґенерального Штабу ґен. Сальського. На Декана Військового Факультету обрано ґен. пор. Юнакова.

Напрямок провідних ідей, що так чи інакше вели до зреалізування при Народньому Університеті Військового Факультету, був приблизно такий:

З огляду на велике значіння війська для держави, воєнна наука стала монополією тільки держави, військових її чинників. Воєнна наука, що має своїм обєктом надзвичайно цікавий прояв життя людської маси, замкнулася в фахових навчаючих військових інституціях і розвивалась своїм шляхом побіч інших наук, що теж досліджують людську масу. Не приходиться доводити про всю шкідливість такого явища так для воєнної науки, як і для інших наук взагалі. Інші науки були позбавлені кольосального матеріялу для повних своїх висновків, а наука воєнна булаб багато виграла, використавши повністю методи і висновки наук про коллєктивну людину.

Воєнна наука вже так багато зібрала матеріялу, що їй стало тісно у фахових військових установах.

Тісно тому, що ті установи прямували перш за все до цілей цілком обмежених — до практичної підготовки практичних діячів, до війни. Аж до певного ступня розвитку воєнної науки практичні завдання не перешкоджали науці, але потім стали вони над нею тяжити.

В останні часи вищі військово-учебні заклади стали почувати себе поміж двома альтернативами: з одного боку — необмежені завдання досліду чистої науки, а з другого — обмежені практичні завдання для підготовки до відповідної практичної діяльности. Приходилося вже вводити значні поправки і цікавий під тим поглядом процес перебудови своєї системи переживали французька та російська Академії Ґенерального Штабу з початку XX. століття.

Визріваюча в цьому напрямі ідея знайшла свою відбитку на Україні в 1918 році в праці Ґенерального Штабу. В комісії по орґанізації військово-учебних українських закладів, що працювала все літо 1918 року під головуванням проф. ґен. Юнакова, професор російської Академії Полянський вніс надзвичайно цікавий доклад про засади орґанізації вищих військових навчальних акладів. Він рішуче відділяв Військовий Факультет університету, що мав своїм завданням чисту воєнну науку, від ріжних шкіл практичних воєнних знань. Оскільки перші мали оперувати переважно методом індукції — аналізи низки конкретних фактів і узагальнення зроблених висновків, остільки другі оперували б переважно методою дедукції — синтези — вивчення певних рецепт, практичних засобів і тренування в них.

Оскільки перші мають завданням дати широкий світогляд, певні сприяючі умови для розвитку воєнної науки, остільки другі мають підготовити ремісників воєнного діла. Оскільки перші є потрібні для осіб, які мають заняти в армії високі службові становища, або віддатися воєнній науці, остільки другі обовязкові для того, щоб справляти відповідні технічні функції в армії.

Чисто воєнна наука багатоб виграла, колиб знайшла місце в інституції, що студіює чисту науку і працює по певних наукових методах. Воєнна Академія, у вигляді Військового Факультету Університету, увійшовши у тісний контакт з іншими факультетами, що досліджують коллективну людину, тількиб виграла у повноті й глибині своїх висновків, а через те в цінности їх для військового діла.

Воєнна наука в університеті вийшлаб з тісного кутка на широкий суспільний шлях, перестала б бути здобутком лише, як кажуть, „посвячених авґурів" і заступилаб те місце між іншими науками, яке їй належить з огляду на значіння обєкту досліджування. Так би мовити, замість „удержавлювання" - потрібно „усуспільнення" воєнної науки.

Фон-дер Ґольц у „Нарід під зброєю" каже: Кожна нація мусить бути озброєним народом, а озброєна інтеліґенція — її керовниками".

Воєнна наука тільки в університеті допомоглаб суспільству усвідомити ті першорядного значіння питання, що мають таке значіння для захисту нації.

З університету воєнна наука моглаб допомагати державі — нації, виконати кольосальної ваги завдання — скерувати сили нації в потрібному напрямі для захисту її буття. А фахові військові заклади, з чисто практичними завданнями, найкращеб їх виконали на основах чистої науки, яку дававби Військовий Факультет.

Ось загальні думки щодо поставлення воєнної науки в нашій державі, взвязку з завданнями будучої боротьби та сучасним розвитком воєнної науки.

І відчинений Військовий Факультет при Укр. Нар. Університеті в Ланцуті мав при своєму заложенню цей напрямок провідних ідей та був першою спробою перевести ці ідеї в дійсність.

Крім провідних ідей перед орґанізаторами Військового Факультету стояло ще питання про методи вивчення військових наук, особливо в тих таборових обставинах, в яких переводилася ця орґанізація, та полагоджування найпотрібніших щоденних справ, які завжди є у веденні тої чи іншої роботи.

При відкриттю Військового Факультету начальство та високі гості досить красними словами провожали в далеку дорогу своїх старшин, але належної зброї не дали... Крім декана Військового Факультету, котрий фактично участи в праці не брав, Факультет роспочав дійсну свою працю абсолютно без лекторів і без підручників не лише на українській мові, але й на інших чужоземних мовах, а також абсолютно без жадних матеріяльних засобів*). Таким чином вже на самому початку діло полишено на самих студентів, котрих було записалося більше 100. Діло стало на мертвій точці й не зрушилосьби звідтіль, якби не знайшлася людина, котра лише по своїй власній ініціятиві взялася керувати Військовим Факультетом по особливому методу, єдино можливому в таких випадках.

Це був ґен.-пор. М.......к, освічений, бойовий і досвідчений старшина Ґенштабу.

Він взяв у руки діло тоді, коли писалося до Декана, що заняття на факультеті розпочатися не можуть за браком лекторів і особливо підручників, без котрих місцеві таборові сили роспочати працю не можуть. Крім того був абсолютний брак матеріяльних засобів для купівлі самих найпотрібніших річей, як папір тощо. Був лише один ґенерал М., котрий взяв на себе обовязки Декана Факультету, було більше сотні старшин, котрі бажали працювати, а головним чином слухати, була в місцевому театрі авдиторія до викладів, а більше нічого. Настирливо повставало питання про методу навчання й це питання теоретично було розвязане Деканом Факультету ґен. М., а практично слухачами Військового Факультету на слідуючих засадах, що вже були влучно вжиті у Французькій Вищій Воєнній Школі. Це є метод самонавчання, або самовиховання, під керовництвом професора, при котрому викладати мусять самі студенти.

Основні засади цього методу виходять зі слідуючих головних міркувань:

1. Людина, яка бажає успіху в придбанні знання, мусить самостійно переробити свою освіту, а другу частину свою існування присвятити на знищення тих помилок способу думання, що були набуті в минулому.

2. Багато вчених вже вказувало на ріжницю, що відділяє людину, у якій практичне виховання формує критичні погляди, від тої людини, що обмежена студіюванням підручників й абстрактними теоріями.

(Докінчення буде).

---

*) А крім того ситуація розвитку Військового Факультету була ускладнена ще й тим, що в літку 1921 р. військовий табор в Ланцуті перевезено до Стрілкова (Познанщина).

Історія 4-го Запоріжського полку

імени полковника Богуна

Історичний матеріял Т-ва Запорожців. — Написав *А. Тарнавський*, сотник Війська Запоріжського.

(Продовження)

Комендант 16-ої Богунівської сотні сотник Малець одержав наказ розброїти повстанців та заарештувати аґітаторів. Операцію виконано силами обох Богунівських сотень безкровно, бо повстанці не ставили опору, коли побачили, що до них беруться не жартом. Розбровно 3000 повстанців, аґітаторів заарештовано і відправлено в штаб полку. В той же час в Полтаві зліквідовано ревком.

Внедовзі після заняття Полтави Лівобережна Армія заняла м. Кременчуг, Лозову, Катеринослав та інші місця і цілий терен Лівого Берега був опанований республіканським військом.

Після заняття м. Києва військом Директорії 2 Запоріжський полк одержав наказ переїхати в район м. Кременчук-Крюків. Полк мав приняти мобілізованих козаків і розвернутися в 2 Запоріжську Республіканську Дивізію. По дорозі в Кременчук 4-ий курінь полку розвернувся в 3-ий та 4-ий курінь полку. Третього куріня в той час в полку не було, бо цей курінь, що складався з Наддністрянців (розбровних ще гетьманом) ще з Чернигівського Кордону, був віділаний до Білої Церкви, де формувалися Січові Стрільці. В м. Крюкові 4-ий курінь переформувався в 4 Запоріжський імени полковника Богуна полк. Комендантом полку був призначений сотник Цілюрик; комендантом 1 куріня полку — хорунжий Харченко, к-том 2 куріня — сотник Малець. Комендантами восьми піших сотень призначено: хор. Блоха, хор. Раковського, хор. Махонька, хор. Тарнавського, хор. Катькала, сот. Шевченка, хор. Бобрицького та хор. Доценка. Осавулом полку (адютантом) був призначений хор. Сікач. Підстаршинські кадри були поділені по сотням.

Почалася мобілізація і через 2 тижні полк був сформований та одержав наказ вирушити в м. Полтаву для несення залогової служби.

В Полтаві полк розташувався у Військовій Школі (буд. Духовної Семинарії). В цей час провадилась муштра в піших сотнях; були сформовані сотні: кулеметна — командант хор. Гринько; саперна — к-ант сотник Сологуб (Сергій); кінна — к-ант хор Вранґель. В інших сотнях були сформовані кулеметні чети. Остаточно зорґанізовано господарчу частину полку. Господарем полку призначено сотника Якимаху, к-том немуштрової сотні — значкового Митарчука. Прибуло поповнення мобілізованих старшин (20 людей), яких розділено по сотням.

В кінці грудня по наказу Отамана Лівобережної України відіслано 1-у та 2-гу сотні під командою хорунж. Раковського на ст. Лозова для ліквідації банд Махна. В початку 1919, року, розіґнавши біля Лозової одну з банд Махна, цей відділ повернувся до полку.

1919 рік.

2 січня по наказу команданта дивізії хорунжий Махонько з сотнею та з кулеметною четою 4 сотні був приділений на бронепотяг „Стрілець“, де сотня склала залогу бронепотягу. Піше прикриття бронепотягу було дане під команду підхор. Островському, а кулеметні чети — підхорунжому Романюкові. Хорунжий Махонько був призначений помічником команданта бронепотягу. 3-го січня згідно з наказом полк вирушив на ст. Кочубеївка (в напрямку на Харків), де мав стати в резерві 2 Запор. дивізії, котра вже билася з большевиками. 4-го січня полк потягом прибув на місце призначення і зразу одержав наказ виставити міцні застави вправо і ліво від залізниці. Село Кочубеївку заняла 4-а сотня, а горби вліво від залізниці заняв 2-ий курінь. Передові частини большевиків, зіткнувшись з заставами, не важилися виконати цього завдання — перетяти залізницю, аби перешкодити відступові дивізії, і ніччю, коли дивізійні потяги відійшли, Богунівський полк вже під міцним вогнем ворожого бронепотягу відїхав на ст. Божків (під Полтаву), де заняв позицію на відступах до стації. За недугою сотника Цілюрика команду взяв сотник Малець. Через добу полк одержав наказ заняти м. Полтаву і під натиском ворога відходити пішим порядком по залізниці на Кременчук.

В Полтаві полк зосередився в „Кадецькому Корпусі“ і вислав в бік Монастирського ліса стежі. Пізно вечером до полку приєдналася сотня кінного дивізіону під командою хор. П. Дяченка. О 23 годині хор. Вранґель доніс, що ворог великими силами наступає на Полтаву. В той же час в місті почали ворушитися місцеві большевики і стали нападати та обстрілювати наші піші стежі на вулицях міста. Повернувся розїзд кінного дивізіону і доніс, що на Полтаву вирушили з ближчих сіл розаґітовані большевиками селяни-повстанці. По місту почали бити большевицькі гармати. Все це взвязку з непевним настроєм мобілізованих козаків витворило ситуацію неможливу для оборони і сотник Малець зарядив відворот на с. Мачеху. На „голодну кутю“ залишили Богунівці Полтаву, але і на думці не мали тоді, що вже її не побачать. Відступ був зроблений своєчасно, бо годину опісля шлях на Мачеху був перетятий большевиками.

Маючи в арієрґарді кінну сотню, полк відійшов через села: Мачеху, Нові Санжари та Старі Санжари, на ст. Кобеляки, де навантажився на потяг Мазепинського полку і відїхав на ст. Кременчук.

В Кременчузі полк розташувався в Реальній Школі і ніс залогову службу в місті. Від початку наступу большевиків, а особливо після заняття ними Харкова в Запоріжському Корпусі та в інших частинах Лівобережної Армії дуже поширилася дезерція мобілізованих козаків. Большевики зуміли посіяти недовіря до Директорії серед широких мас селянства і цим деморалізували Республіканську Армію, котра в більшости складалася з мобілізованих селян. Купка старих Запорожців, розпорошена по частинах, могла протиставити большевицькій аґітації тільки персональну вояцьку якість, але на „мобілізацію“ це враження не робило. Не помагали і кари. Запоріжський Корпус таяв.

Штаб Армії Лівобережної України зконцентрував Запор. Корпус в Кременчузі, лишивши проти ворога

слабенькі заслони, і опрацьовував плян оборони Правого Берега по лінії Дніпра. Цей плян давав змогу, форсуючи Дніпро, тримати фронт тільки малою частиною війська, а решту за зиму можна було привести до порядку, встановити лад та карність.

Несподівано заарештував командант 3-го Гайдамацького Полку, Волох, той сам, що 1919 року перейшов на службу до большевиків, отамана Болбочана. Це арештування зробив Волох з причин особистих, на підставі „чуток" про те, що Болбочан ніби хоче перебитись до рос. „добровольців" і тому віддав большевикам Лівобережжа. Ці „чутки" пускав сам же Волох і вони ж для нього послужили підставою арешту.

На ділі ж, причиною нашого відступу від Харкова аж до Дніпра була невелика кількість Запор Корпусу та відсутність резервів, котрі моглиб ліквідувати большевицькі повстання на задах Армії та могли карати дезертирів. Коли про арешт от. Болбочана довідалися Запорожці, то зразу прийшло майже до збройної сутички між ними та Гайдамаками. Більшого замішання уникли тільки тому, що от. Болбочан наказав „нікому нічого не робити для звільнення його зпід арешту". Волох повідомив Директорію, що арештував Болбочана за „державну зраду". З Києва наказано привезти от. Болбочана до Уряду. Волох знарядив ескорту з козаків свого полку, давши таємний наказ забити по дорозі до Києва от. Болбочана ніби за намір втікти. Про це довідалися Запорожці, і поставили Волохові ультимат, або вони звільнять Болбочана зпід арешту, або разом з Болбочаном поїдуть представники З-ців для охорони. З цим Волох був примушений погодитись і разом з от. Болбочаном поїхали представники запоріжських полків. Від Богунівського полку представником було призначено команданта 4-ої сотні хорунжого Тарнавського. Поїздка до Києва (спеціяльним потягом) пройшла без інциденту, але цілий час Гайдамаки і Запорожці не випускали з рук набитої зброї і досить похмуро поглядали одні на других. На спроби Гайдамаків викликати глузливу розмову Запорожці не відповідали, бо не до розмов було — Запорожці везли в арешті свого отамана, того, хто створив справжнє українське (а не партійне) військо і зробив їх такими, якими вони були і є. Була й думка порушити карність: звільнити зпід арешту отамана і зголоситись разом до Уряду, але отаман гостро заборонив про це думати.

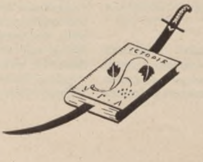
Після 2 тижнів Болбочана звільнено зпід арешту, але віддалено від Запорожців і вислано в Галичину. Це дуже пригнітило всіх старих Запорожців і утворило небувалу деморалізацію. Про це свідчить те, що у богатьох була думка дезертувати в Галицьку Армію і добувати Київ через Львів. Але і тут цьому запобіг Болбочан. Через своїх осаулів переказував Запорожцям, аби заховували карність і лишались в частинах.

В час цих подій большевики повели наступ на Кременчук. Полк заняв позицію попереду двірця. 5 сотня заняла „бойні" в двох верствах вправо від залізниці в напр. на ст. Потоки. 7 сотня — хутори вліво від залізниці. 8 сотня — просто по залізниці в напр. на Полтаву. 1-ий курінь (резерва) та штаб полку заняли двірець. Першу атаку большевиків приняла 8 сотня, а далі завязався бій на відтинках 5 та 7 сотень. Ворог засипав наші лави та двірець гураганним вогнем з гармат та кулеметів, повів атаку на відтинках усіх сотень і уступав тільки перед нашими контратаками. На протязі 4 годин було справжнє пекло, за вибухами та розривами стрілен не було чути команди, після чого, з огляду на небезпеку в тилу, командант дивізії наказав відворот на правий беріг Дніпра, в м. Крюків. В порядку, відбиваючи насідаючого ворога атаками, Богунівці відійшли на правий беріг і зупинилися по наказу на мості через Дніпро. Втрати полку за бій під Кременчуком були: 3 козаки забиті та 2 ранені. Невеликі втрати пояснюються тим, що ворог „бив в білий світ, як в копійку". Зясувалася причина відвороту: „Отаман" Григоріїв зрадив і на ст. Знаменка виступив проти українського війська. Всі частини Корпусу відїхали. Богунівський полк мав відходити, затримуючи ворога на ст. Каменка. 2-ий курінь був змінений 1-им і відійшов на двірець. Ворог заховувався пасивно. Раптом в місті почулася велика стрілянина з усіх боків. Розвідка виявила, що повстали численні робітники і повели наступ з тилу та з крил. Відновили активність і війська червоних і повели атаку на міст. Полк мусів відступати, як найшвидше. Резервний 2 курінь, дякуючи енерґії сотника Сологуба (Сергія), навантажився у потяг і під вогнем повстанців, уживаючи для оборони від атак на потяг ручних ґранатів, встиг виїхати на ст. Каменка. 1-й курінь під командою хор. Харченка залишився між частинами червоних та повстанцями, що заняли двірець. Курінь розсипався у 2 лави і полем почав відходити. Приходилось одночасно оборонятись і наступати. Передня лава наступала на повстанців, а задня оборонялась від больш. війська. 1 курінь в порядку відійшов на ст. Каменка, де вже був 2 курінь. Кінна сотня під командою хорунжого Врангеля, заскочена повстанцями в місті Крюкові, змушена була залишити коні та пробиватися до полку пішим порядком. За цей відворот полк мав втрати: 10 козаків забитими, 8 раненими. Треба відмітити геройську смерть козака кінної сотні Михайла Крупенка. Він був посланий в розвідку і раптом був оточений повстанцями, яких приняв за мирних громадян. Повстанці зірвали з нього шапку, побачили оселедець і замучили на смерть, майже на очах кінної сотні, котра була оточена в той час з другого боку. Докінчив муки Крупенка (вирізали оселедець зі шкірою) постріл з рушниці і герой помер з криком „Слава Україні".

Зі ст. Каменка полк переїхав на ст. Знаменка, а звідтіль через ст. Цвітково, Шпола, Христинівка приїхав на ст. Вапнярка, де простояв 4 доби на відпочинку.

По відпочинку полк пішим порядком через с. Тиманівку відправився в м. Умань, де став залогою.

(Дальше буде)

ВІД ВИДАВНИЦТВА

З весною кожного року відбуваються Загальні Збори кооперативи „Червона Калина", на яких приявні члени мають добру нагоду довідатися про минулорічну діяльність і про майбутні пляни видавництва. Та членам з подальших сторін, яким важко приходиться бувати на цих зборах, а також читачам і прихильникам нашого видавництва цікаво буде довідатись дещо про діяльність нашої кооперативи бодай коротко.

Ми вже згадували в новорічному числі „Літопису Ч. К." про невідрадні явища, з якими треба заєдно боротись, зокрема про невирівнування передплатниками пренумерат та загалом боргів. — Згадували і про скруту в звязку з осінними подіями та загальною крізою, яка не минула й наших установ. Одначе це відомі справи і про них зайво більше писати. Всежтаки треба добавити, що заклики наші до членів і покупців не залишилися без наслідків, навпаки багато відгукнулось на них, присилаючи передплату й вирівнуючи борги за книжки. Ми щиро їм дякуємо. Зрозуміння громадянських обовязків і прихильність до видавництва це запорука його майбутнього, основа під дальшу розбудову. І хоч залишилося ще доволі боржників невразливих, що правда, на наші зазиви, то все таки з приємністю мусимо зазначити, що нам вдалося щасливо перебристи бурхливі води, бо переживши найскрутніші часи можемо продовжувати нашу діяльність з певнішим завтра, маючи на увазі гасло: Що крок то вперед".

В останніх часах видавництво дістало багато цікавих праць до друку. На чергу по „Щоденнику" Чикаленка і по IV-ій частині „Споминів" ґен. Петрова, приходить „Під сонцем Поділля" В. Приходька. Читаючи цю книжку, з правдивим захопленням, мимохіть стає дивно, чому в нас так мало тих споминів з інших закутків нашої землі. Давнина пропадає марно, зміняються часи і люди та нема кому змалювати тієї картини минулого, що залишиласяби для майбутніх поколінь, щоб вдивлялись в неї і пізнавали: „Звідки взялось і де поділось." Зокрема з галицької землі так мало таких споминів. Чи не має доброї волі, чи рука не складається. А шкода! Скільки то закутин, в яких „було колись і минулося," скільки цікавих перлин найшлосяби як причинків до „старих добрих часів," до збогачення джерел нашої історії. Правда, що й усякі спомини треба писати з хисто . Треба ці переживання ще раз переживати, вкладаючи туди не тільки важливіші дати та описи помітніших подій, але й багато душі та серця. А це вміє робити В. Приходько. Тому „Під сонцем Поділля" прочитає кожний з правдивою насолодою, особливо тутешні і тамтешні „Подоляки," бо воно таке близьке, таке своє — ніби дійсно навіяне вітром, озолочене сонцем рідного Поділля.

Рівночасно із споминами Приходька вийде Юрченка: „Шляхами на Соловки." Це опис переживань, низка картин жахливих подій на Радянщині, довга, ніким не розгорнена так ще цікаво фільма. Автор, учасник визвольних змагань і засланець на Соловки. Книжка приковує читача, спираючи в ньому дух від безнастанних зворушень. Легкий стиль, безпосередність, а головно щирість, з якою автор описує те, що пережив — як учасник визвольних змагань, повстанець, опісля радянський діяч та засланець на Соловки — роблять її не лише цікавою, вартісною, але й сенсаційною під теперішній мент.

Приготовані до друку Борщака: „Великий Мазепинець-Орлик" (з французько-українських взаємин) та Д-ра Костя Левицького: „Великий зрив" 1917-1918 рр. (причинки до історії укр. державности) Про ці книжки згадаємо ще окремо.

При цій нагоді пригадуємо Шановним авторам, що речинець присилки рукописів до Календаря Ч. К. на черговий рік кінчиться з днем 15. квітня. Календар вже готовимо до друку.

Адміністрація „Ч. К." подає до відома членам та відборцям наших видань, що може висилати всі книжки в гарній мистецькій, твердій оправі за доплатою 2 зол.

Власники купонів з закупленого „Щоденника" Чикаленка зволять ласкаво надсилати відтинки цих купонів для поміщення в Літописі ЧК і то негайно, щоби можна було приступити до льосовання.

До цього числа додаємо почтові складанки та просимо прислати ними біжучу передплату на друге чвертьріча ц. р. Залягаючих передплатників просимо вирівнати свої залеглости. Звертаємо увагу, що Літопис має свої цілком окремі почтові складанки.

Лев Мікош

Дня 13. II. помер у білгородській лікарні Лев Мікош, був. однорічний десятник УСС. та УГА. Мікош народився 11. V. 1900 р в Кцімані на Буковині і як 17-літній юнак вступив у ряди УСС., щоб боротись за волю України. Він залишився вірним і щирим борцем аж до останнього дня існування УГА. Після того переходить до Чехословаччини. В 1923 р. покійний виїзджає до Білгороду в Югославії, де працює як приватний урядовець в одній торговельній фірмі. Тяжка недуга труїла весь час його молодече життя і з кожним роком вела його ближче до холодної могили. Перед кількома місяцями покійний поклався до ліжка, з котрого вже йому не судилося більше встати. В жалібному проводі 15. лютого білгородські Українці відпроваджували свого товариша на останню дорогу. Під дощем і вітром білгородська громада відпроваджувала на далекий цвинтар свого скромного, але щирого товариша. Жалібно грала музика, розвівалися жовто-сині стяжки на вінках від „Української Громади", „Просвіти", рідні та фірми, в котрій покійний працював. Покійного попращали від „Просвіти" секретар п. Борисполець, а від членів б. УГА. п. Школьник, б. хорунжий УГА.

Спи спокійно, Дорогий Левку, нехай буде Тобі легкою сербська земля.

ДО ЦЕЇ ПОРИ НАДІСЛАЛИ КУПОНИ ІЗ ЗАКУПЛЕНОЇ КНИЖКИ Є. ЧИКАЛЕНКА ЩОДЕННИК

(Продовження)

78 Алексевич Ілько, Тернопіль, ч. 2079; 79. Др. Базар Антін, Будзанів 2633; 80. Барчук Дмитро Миків 2250; 81. Др. Бережницький Іван, Львів 2192; 82. Буя Осип, Львів 2586; 83. Барило Іван, Лодзь 2277; 84. Др. Блавацький Дмитро, Бібрка 2161 85. Буйняк Франц, Скерневіце 1632; 86. Бехметюк Евстахій, Делятин 2188; 87. Бійовський Гнат, Львів 1867; 88. Баюк Степан, Гадів 1723; 89. Др. Бих Микола, Копичинці 2159; 90. Воробець Теодор, Львів 2581; 91. Войчак Володимир, Львів 2585 92. Ґела Степан, Львів 2915; 93. Гімназія СС. Василіянок, Львів 1613 94. Др. Годозаний Степан, Теребовля 1968; 95. Др. Гуркевич Володимир Самбір 2076; 96. Гнатишак Максим, Коломия 2197; 97. о. Дзедзик Петро, Львів 1528; 98. Девосер Михайло, Свеце 1516; 99. Дахнівський Дмитро, Дрогобич 218› 100. Демчишин Григорій, Хелмно 1502; 101. Др Евин Филип, Львів 2511; 102. Др. Електорович Володомир, Чортків 2635; 103. Заряд Бурси св. Миколая. Сокаль 1525; 104. Збудовський Роман, Надвірна 1539; 105. Др. Зволинський Петро, Болехів 1569; 106. Іваськів Федь; Бучач 2081; 107 Др. Кубійович В., Краків 2019; 108. Клос Роман, Львів 2589; 109. Коцюмбас Володимир, Львів 2588; 110. Др. Кардаш Адольф, Монастириська 1551; 111. Козьоринський Олекса, Балигород 1902; 112. Кмицикевич Володимир, Львів 1875; 113. Др. Кашубинський Василь, Львів 2498; 114. Кучмівна Олена, Підгайці 1993; 115. Котис Константин, Перемишль 2645; 116. Купецький Григорій, Львів 2053; 117. Др. Коковський Франц, Сянок 1962; 118. Косар Роман, Ключів вел. 1955; 119. Лопьтнюк Василь, Львів 2522; 120. Луцький Роман, Львів 2591; 121. Лукашевський Володимир, Львів 2592; 122. Лазарів Василь, Сілець 2012; 123. Літинський Іван, Львів 2745; 124. Лепківна Тетяна, Станиславів 2822; 125 о. Липський Богдан, Тернопіль 2127; 126. Мерена Василь, Ставіша 1512; 127. о. Мальчинський Олександер, Панівці 2563; 128. Метельський Антін, Домаморич 1800. 129 Мицик Адам, Львів 2513; 130. Мудрик Андрій, Львів 2510; 131. Мачалаба Дмитро, Львів 2593; 132. Менцінський Володимир, Тернопіль 1920; 133. Малинович Михайло, Жидачів 1589; 134 Народний Дім, Калуш 1807 135. Потерейко Ольга, Бабіце 3629; 136. Постоловський Антін, Краків 2143; 137. Паньківський Кость, Львів 2506; 138. Інж. Палій Андрій, Львів 2590; 139. Павлик Сильвестер, Львів 2496; 140. Погорецький, Львів 2587; 141. о. Прийма Мирон, Львів 2974; 142. Пендзей Онуфрій, Бучач 1898; 143. Ратушняк Іван, Теребовля 1624 144. Романовський Филип, Дучимин 1657; 145. Рагич Василь, Рогатин 1726; 146. Др Савойка Роман, Дрогобич 1804; 147. Савчин Петро, Синевідсько 1606; 148. Сверида Степан, Львів 2507; 149, Сениця Володимир, Львів 2509; 150. Сушків Володимир, Борислав 1782; 151. Стадник Демко, Копичинці 1751; 152. Татух Михайло, Підбуж 2750; 153 Чужак Гриць, Львів 2625; 154. Чайковський Евген, Львів 2517; 155. Читальня „Просвіти", Лисятичі 1934; 156. Читальня »Просвіти« Мізунь ст. 2745; 157. Читальня „Просвіти", Копичинці н/Гор. 1677; 158. Читальня „Просвіти", Іванків 1918; 159. о. Чубатий Зенон, Вишнівчик 1868; 160. Шепелявий Степан, Бучач 2242; 161. Шухевич Павло, Краків 1251; 162. Шандура Михайло, Єзупіль 2237; 163. Шанковський Клим, Ланьцут 2631; 164. Хицяк Дмитро, Тернопіль 1831; 165. Хмара Марія, Коломия 1811; 166. о Фльорчук Йосиф, Кулаківці 2262; 167. Філія „Просвіти", Копичинці 2163; 168. Українська Повітова Бурса, Броди 1770; 169. Александрук, Снятин 2259; 170. Бойчук Василь, Молодьків 2148; 171. Др. Білинський Іван, Самбір 2149; 172. Баран Омелян, Краковець 1666; 173. Борис Теодор, Перемишль 2105; 174. Берестейський Яків, Брикуля стара 1926; 175. Бачинський Адам, Калуш 2000; 176 Вовк Григорій, Шешори 2200; 177. Глібовицький Вол., Шешори 1753 178. інж. Гладій, Знесіння 261‹; 179. Гевко Дмитро, Вонвольніца 2263; 180. о. Гаврищак Андрій, Усте Зелене 1752; 181. Гева Михайло, Золочів 2901 182. Горбовий Михайло Косів 2638; 183. Горбатий Василь, Олькуш 1659; 184. Думін Осип, Кеніґсберґ 2177; 185. Др. Дереш Олекса, Долина 1542; 186. Дмитрук Яким, Печалівка 1572; 187. Др. Залужний Осип, Золочів, 2910; 188. Завадовичева Олена, Ремезівці 1577; 189. Костюк Панько, Руда Паб. 1504; 190. о. Кузьма Зеновій, Теребовля 203‹; 191. Кисілевський Маркіян, Львів 2007; 192. Красновський Теофан, Іванків 1946; 193. Кобилко Іван, Янів к. Пінська 1590; 194. Курозвський Вол. Львів 3027; 195. Костинюк Василь, Красноїля 2561; 196. Кооп. Книжка, Самбір 2016; 197. інж. Кисілевський Вол., Осмолода 1543; 198. Левчук Микола, Барановичі 1578; 199. Др. Ловицький Евген, Підгайці 1537; 200. Литвин Василь, Тухолька 1969; 201. Др. Лопатинський Яр., Гологори 1593; 202. Др. Луцький Августин, Краків 2151; 203. Левицький Юліян, Осмолода 2644.

(Продовження буде).

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

III. річник / Число 4. / Квітень 1931.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві